

Josip Vidmar v očeh svojih sodobnikov

Ljubljana, 23/8-1975

Spoštovani

Sodobnost namerava svojo oktobrsko številko posvetiti Josipu Vidmarju ob njegovi osemdesetletnici. Eden nosilnih prispevkov naj bi bil »Josip Vidmar v očeh svojih sodobnikov«, svoja mnenja o jubilarantu naj bi v tem okviru zaupali številni slovenski ustvarjalci, predvsem njegovi kolegi književniki, nekateri slikarji, glasbeniki, znanstveniki.

Čeprav se objava teh »mnenj« veže na Vidmarjev visoki življenjski jubilej, si uredništvo ne želi nikakršne jubilejne patetike, temveč bi se resnično rado dokopalo do kar najbolj treznih in različnih mnenj o Josipu Vidmarju kot kritiku, estetu, mislecu ter vseskozi angažiranem javnem in kulturnem delavcu. Pogled na slavljenca naj bi torej bil kar se da oseben, da ne rečemo intimen, vsekakor pa neobremenjen z mislijo na zunanjo, proslavljajočo plat Vidmarjevega jubileja.

Kot pomoč pri naravnosti vašega razmišljanja vam uredništvo Sodobnosti ponuja naslednje vprašanje:

»Kaj bi si, kot fiksacijo svojega neposrednega vtisa ali že oblikovane mnenja, zapisali v svoj dnevnik — če bi ga imeli navado pisati — ob Vidmarjevi osemdesetletnici z mislijo na njegovo delo in mesto ter vlogo, ki ju ima v slovenski družbi in kulturi, še posebej v slovenski književnosti?«

Odgovor naj ne bo dolg, po možnosti ne več kot ena tipkana stran, lahko pa izrazite svoje mnenje tudi v nekaj vrsticah.

Ker se počitnice iztekajo in ste polni moči ter ustvarjalne neučakanosti, smo prepričani, da se boste z veseljem odzvali našemu vabilu in da vas (samo sorazmerno) kratek rok ne bo prestrašil, saj gre, navsezadnje, samo za nekaj vrstic ali odstavkov, za zaokroženo mnenje. Uredništvo Sodobnosti pričakuje vaš odgovor najkasneje do 8. septembra, hvaležni pa vam bomo, če bomo imeli vaš prispevek v rokah čimprej, do 5. septembra.

Vnaprej najlepša hvala za prijaznost.

Glavni in odgovorni urednik
Ciril Zlobec

Uredništvo objavlja prispеле odgovore po abecednem redu avtorjev ter v nespremenjeni obliki in obsegu. Le razmišljanje Draška Ređepa, literarne kritika in publicista iz Novega Sada, je nastalo zunaj tega vabila, vendar prav tako kot kritični prispevek ob Vidmarjevi osemdesetletnici, napisan za Sodobnost, zato smo ga vključili v ta sklop prispevkov sicer samo slovenskih avtorjev.

Vabila k sodelovanju so bila poslana na 150 naslovov; uredništvo je še zlasti pazilo, da je povabilo domala vse, ki jih je Vidmar kot pesnike ali kritike v zadnjem času napadal. Zlasti mlade in najmlajše.

Teža Vidmarjevega življenjskega dela za slovensko kulturo in posebej še za literaturo je v njegovi kritiki. Kljub veliki afiniteti do dramske književnosti in gledališča, kljub obsežnemu prevajalskemu delu ostaja prav literarna kritika Vidmarjev glavni prispevek k razvoju naše besedne umetnosti v zadnjih petdesetih in več letih. V zvezi s tem se odpira kompleks vprašanj, zadevajočih tako načelna kakor stvarna dognanja Vidmarjeve kritike, kar vse sodi hkrati z drugo, manj vezano problematiko, med prednostne naloge naše literarne vede, med dolžnosti, ki še čakajo poklicne raziskovalce književnosti. Pri tem morda ni nevažno, čeprav se zdi prvi hip obrobne pomena, kritikovo razmerje do sosedne stroke, do literarne zgodovine, vede torej, ki ima pri nas razmeroma močno zaledje v domači tradiciji, obenem pa je tesno pripeta na razvoj humanističnih ved v širšem evropskem okviru.

Ni neznano, da je Vidmar večkrat polemično opozarjal na razločke med kritiko in literarno znanostjo. Že v knjigi *Oton Župančič* (1935) je razmejil delo kritika in literarnega zgodovinarja ter podčrtal, da bo pri Župančiču osredotočil zanimanje na pesnikovo osebnost in njegovo poezijo, ne na zunanje okoliščine pesnikovega nastopa, njegovo biografijo, na ideje časa in okolja, pesnikovo mesto v razvoju naše književnosti itd. Taka opozicija do literarne zgodovine oziroma opozicija do tedaj prevladujoče metode literarne zgodovine je pri njem navzoča tudi v povojnem času. In če se je Vidmar s študijo o Župančiču opredelil do metode literarnega zgodovino-pisja, je po vojni posegel, če lahko tako rečemo, v predmet te vede. Eseg *Dr. France Prešeren* (1954) predstavlja vse pozornosti vreden poskus, da bi kritik premagal tisto, kar je med njim in pesnikom napoti, da bi obšel raziskovalno področje zgodovinarjev in pesnika dojel estetsko kritično, se pravi svobodno in neobremenjeno z obstranskim gradivom, s svežo, neposredno dovzetnostjo, vendar hkrati s kritično zavestjo. Odtod njegova vrnitev k Stritarjevi razlagi Prešerna in posebno stališče do drugih naših prešernoslovcov. V bistvu enak pristop do besedne umetnosti je Vidmar celoviteje uveljavil še v študiji *Ivan Cankar* (1969).

Vendar so se po vojni razmere v literarnozgodovinski vedi v Evropi in pri nas spremenile. Tudi konfrontacija kritike in slovstvene zgodovine, ki jo je v tridesetih letih sprožil Vidmar, kaže zdaj drugačno podobo kot ob svojem nastanku. Znanost o literaturi se je namreč po drugi svetovni vojni začela vračati k svojemu pravemu predmetu, k umetnini oziroma k umetniškemu besedilu. Literatura se spet pojmuje kot literatura, zato je razumljivo, če je veda sama porušila pregraje stare delitve dela in začela posegati v najnovejšo književnost. Razširila je torej predmet raziskovanja in se srečala z delovnim področjem kritike. Tu prihaja zdaj do soočevanj raznorodnih pogledov na literarno umetnost, med katerimi je dobro slišna tudi Vidmarjeva beseda. In če je tako skoraj povsem odpadla različnost v odnosu na *kaj*, pa se še bolj odločno kot prej zastavlja vprašanje *kako*. Kako misliti in doživljati, razlagati in vrednotiti, kako brati literaturo — to so žarišča v zapletenem navzkrižju mnenj, v medsebojnem preverjanju, potrjevanju in zanikanju. Toda ali je v svetu žive misli sploh mogoče drugačno stanje?

France Bernik

V »Klubu mladih« sva z Marijem Kogojem leta 1923 in 1924 prirajala intimne kompozicijske večere s svojimi skladbami. Ti večeri pred po-

vabljenimi kritiki so bili v stanovanju Josipa Vidmarja in od takrat dalje so se razvili najini ožji stiki.

Za svojo »Kritiko« me je Vidmar zadolžil, da sem pisal glasbene ocene in poročila.

Ob začetku svetovne vojne se je Vidmar zatekel v ilegalo v moje stanovanje in od tu je odšel na partizanski teren, kjer je iz nuje zamenjal svoj poklic z delom v Osvobodilni fronti. Takšnih in podobnih srečanj bi bilo preveč, če bi jih hotel naštevati.

Po osvoboditvi, ko je svoje poslanstvo kot politični delavec častno in uspešno dovršil, se je zopet vrnil na umetnostno področje kot kritik, esejist, mislec in ideolog.

Odkar poznam Josipa Vidmarja in njegovo delo, sem vedno želel in upal, da dobimo nekoč tudi v našem glasbenem življenju osebnost in kritika, ki bi bil kakor Vidmar preudaren, pronicljiv, globokoumen ter premočrten in do skrajnosti dosleden borec svojih življenjskih in umetnostnih nazorov, prežetih z gorečim optimizmom in humanizmom.

Pri svojem poslanstvu je mnogokrat zadel na svoje nasprotnike, ki pa se jim je znal odločno in z eleganco zoperstavljati. Mislim, da mu nikdar niso bili v napoto, saj neki pregovor pravi: »Če si kladivo, ne moreš biti prijatelj z orehovo lupino.«

Matija Bravničar

Kdor je zdrave pameti, ne more nasprotovati nazorom, ki jih v našem družbenem življenju uveljavlja Josip Vidmar jasno in razumljivo, dosledno in prepričevalno, s pisano in govorjeno besedo. Še prav posebej velja to za njegove misli o umetnosti, pa naj gre že za literaturo, gledališče ali upodabljaljočo umetnost. Bori se za priznanje in izpolnjevanje kriterijev, ki zagotavljajo v naši umetnosti res kakovostne storitve, katere bodo preživele zob časa. Ostro zavrača vsako slepomišenje in izprijenost, igračkanje, surovost, nerazumljivost itd. Zahteva znanje, kar sledi iz njegovega globokega občutka in razumevanja tudi drugih znanosti. Umetnost in znanost se križata.

S. Brodar

Bolj ko je kakšen organizem razvit, bolj je razčlenjen. Mnogoličnost je veliko bogastvo v človeških stvareh. Slovenci pa tako radi mislimo ozko, enosmerno, izključujoče: »Marjetice lepe?! Nikakor! Regrat, edino regrat velja. Marjetice bi bilo treba izkoreniniti, ukiniti, pregnati, onemogočiti . . .« Tega v našem literarnem življenju nisem slišal enkrat ali že davno, ne, še včeraj, še danes. Ti pa si oportunist, slogaš, prodanec in bedak, če ti je travnik všeč, ker je pisan. Na naši literarni livadi rase tudi Josip Vidmar, rastlina čisto odrejene in razločne vrste. Nezamenljive. Spoznal sem ga, ko mi je bilo kakih trinajst let. Seveda ne osebno. Še nikoli nisem govoril z njim. Takrat, bilo je leta 1944 ali 1946, sem ga videl na slikah v časopisu, na razstavah o NOB in partizanih, ni dvakrat reči, da sem videl njegovo fotografijo celo v Mohorjevem koledarju, kjer so bile fotografije slovenskih politikov in partizanskih kulturnih delavcev. Bil sem pač podeželski otrok nekje izpod Haloz.

Odtlej sem bral veliko Vidmarjevega in o njem. Bral sem tudi veliko polemik, Vidmarjevih in z njim. To je bilo že v petdesetih letih in pozneje. Mogočen, ugleden, bojeviti mož. Pa tudi dosleden. V premnogih mnenjih

sem tiho držal z njim. Včasih se mi je, mladeniču, tudi zdelo, da je njegova beseda veljavna, ker je zgodovinski mož, zaslužna politična osebnost, jaz pa sem si želel veljavo argumenta, ki ga ne bi podpirala moč. Ampak moč je, naj bi si jaz to želel ali ne, umno, izobraženo, vselej ponosno vzdignjeno glavo obdajala kakor neviden magnetni sij. Nekoč, tedaj sem bil že objavil svojo prvo pesem, torej je bilo po letu 1955, me je ganilo, začudilo, prijetno presenetilo: prebral sem enega svojih ljubih pesnikov, Tjutčeva, v zbirki Pesmi (DZS, Ljubljana 1951) in prepesnil, zares prepesnil, ne »prevedel«, jih je Josip Vidmar. Podoba kakega človeka sooblikujejo tudi taka čustvena srečanja. Ko sem že pisal pesmi, najbrž ne kaj prida po okusu in zanimanju Josipa Vidmarja, sem se ob poslušanju zbadljivk svojih vrstnikov na rovaš »velikega Jozue«, kot so mu rekli, včasih zalotil v prepričanju, kako nezamenljivo so nam potrebni tudi Josipi Vidmarji, kako nas suvajo iz naše vistosmerjenosti, kako nas dražijo s svojo trmasto doslednostjo takrat, ko smo mi v sorazmerno kratkem času zmožni kar nekajkrat spremeniti svoje nazore. Josip Vidmar je ohranjal svoje visoke literarne zahteve, svoje nekatere večnostne in absolutne kriterije, kot smo rekli, tudi takrat, ko za to ni dobil niti ni mogel pričakovati aplavza. Taka pokončnost me čisto človeško ohrabri, tudi kadar sam mislim drugače. Tudi zavoljo Vidmarja smo Slovenci bolj evropski, bolj svetovljanski, budnejši do svojega dela, manj samozadovoljni. In poglavito: ali ni srečna okoliščina, da Vidmar združuje v eni osebi ta svoj klasični evropski esteticizem, to literarno gospodstvo in obenem svojo udeleženo v NOV in revoluciji? Ali ni, se zadnji čas često vprašam, tudi to pripomoglo k temu, da se razni socrealizmi in stalinizmi in ždanovščine, zame najhujši sovražniki poezije in svobodnega človeka, na Slovenskem nikoli niso mogli prav razbohotiti? Ali se tedaj moja literarna generacija za to navzlic vsemu nima zahvaliti tudi Josipu Vidmarju? Da lahko pišemo, govorimo in mislimo, kakor to počnemo? Presunljivo zanj in za nas pa se mi zdi tole: zakaj je zadnja leta tako v nič deval vse, kar smo na Slovenskem skušali narediti v umetnosti? Kaj res ni našel nič, prav nič, v naši čudoviti sodobni likovni umetnosti, v naši nadarjeni poeziji, ustvarjalni glasbi? Še vedno misli tako, kot se ga spomnim iz tistega hudega intervjuja pred leti? Je mislil resno, ali nam jo je samo zagodel, nas dražil, se razkril za nekonformista nekoliko po svoje? Takrat sem se pridružil nejevoljnim zameram mnogih. In kljub vsemu: moram mu prisluhniti, kadarkoli kaj napiše ali pove. Zakaj?

France Forstnerič

Kaj je mogoče o pojavu Josip Vidmar napisati na eni tipkani strani, to ve urednik Sodobnosti. Zato vse, kar bo bistvenega izpuščeno, na njegovo dušo.

Z Josipom Vidmarjem, z njegovim imenom, sem se prvič srečal na nekakšnem plakatu (v okviru iz bukovega lesa), ki ga je imela moja mama obešenega v kuhinji nad singerico in na katerem je Josip Vidmar skupaj z Ivanom Mačkom jamčil s svojim podpisom, da se domovina s hvaležnostjo spominja mojega padlega očeta.

Jemali smo ga, Vidmarja, tudi pri zgodovini: da je šel na drugo zasedanje AVNOJ in predlagal tovariša Tita za maršala.

Prav pa sem se spoznal z njim, z njegovim delom, kot srednješolec, ko me je pritegnila polemika Vidmar—Ziherl o umetnosti in miselnosti v literaturi. Tedaj sem bil na Ziherlovi strani. Pravzaprav sem, kar se teh vpra-

šanj tiče, bolj ali manj še danes. Pred kakšnimi dvanajstimi leti sem tudi sam začel preprič z Vidmarjem. O zgodovinski drami. Bil sem zelo mlad in zelo siten, pa ni zamahnil z roko in me odgnal, ko sem poplesaval okrog njega. Bil je pač izkušen in moder, kar jaz nisem bil.

Dolgo časa sem se v sodbi o Vidmarju nagibal k misli (ki pa ni bila moja), da ima Vidmar (»kot vsak filister«) zmeraj prav, samo ne v bistvenem. Pri tem pa sem se nanj jezil, kadar so ga v polemiki porazili. To si je lahko razložiti: zadnjih deset, petnajst let se je povečini tolkel z ljudmi, ki so si prizadevali spodnesti vsakršno humanistično vizijo sveta in tudi marksizem.

Vidmarjev moralni lik: nihče mi ga ni posebej hvalil, a o njegovih nelepah dejanjih ni vedel — razen bele emigracije — nihče nič povedati. Pač: govorili so o krivici Kocbeku ob njegovem Strahu in pogumu. A to je tudi vse. Kar vem sam, pa je tole: vem, da je bila njegova javna ocena Legende Vladimira Kavčiča grobo nepravilna in tendenčna. A to ni nepopravljivo.

Še o Vidmarjevem moralnem liku: ko je Josip Vidmar že dolgo bil JOSIP VIDMAR, se je na Slovenskem zgodilo marsikaj, kar se ne bi smelo zgoditi, in se marsikaj, kar bi se po pravici moralo zgoditi in dogajati, ni zgodilo in dogajalo. Ob tem morda Josip Vidmar ni storil vsega, kar bi lahko. A ker ne vem, kaj je bilo in kaj ni bilo v njegovi moči, raje ne bom sodil.

Josipa Vidmarja imam za srečnega človeka, ne, ker bi mislil, da mu je dobro šlo, ampak, ker je kot malokdo med pomembnimi Slovenci tako polno doživel ves lok človeškega življenja in ga napolnil z izjemnim bogastvom človeškega. Občudujem ga zaradi njegove globoke privrženosti lepemu, ki jo je odkriti v vsem, kar je napravil v svojem dolgem, bogatem življenju.

Njegovo delo je bilo in je še slovenstvu v prid.

Za konec naj omenim, da sem goreč pristaš njegove vizije slovenstva. Strnjeno jo je opisal nekoč leta 1963 v Naših razgledih. Tam piše, kako daje ideja samoupravljanja Slovincem zgodovinsko možnost razviti nacionalno življenje in kulturo kot resnično alternativo kapitalski civilizaciji današnje Evrope. V Vidmarjevi viziji nove slovenske družbe bi imela kultura osrednjo vlogo, bila bi tisto simpatično središče — v sproščeni, demokratični družbi — ki bi držalo Slovence na kupu... Torej stari lepi partizanski sen o slovenskih Atenah. Ljudi, ki še nosijo v srcu tako slovenstvo, je več, kot bi si kdo mislil.

Naj dolgo živi tovariš Vidmar!

Ervin Fritz

Kadar nanese beseda o Josipu Vidmarju, steče ponavadi vsaj v dveh smereh: v smeri literarne kritike in kulturne politike. Že ob prvem srečanju z akademikom Vidmarjem, ko sta nas obiskala v mariborskem DIT z Andrejem Župančičem, sem bil nemalo presenečen nad jasnim in človeškim odnosom do življenja. Takrat me je prav Vidmar povabil na večerjo in omenjal ob moji zadregi, ker sem mislil, da si bom pogostitev moral plačati sam, kako je bil tudi sam lačen in imel težke čase v Rusiji, da si naj nikar ne umišljam, da ne bi bilo dovolj denarja za pesnikovo večerjo. Josipa Vidmarja sem srečaval tudi ob različnih predavanjih, predvsem me je navdušil njegov odnos do glasbe, ki ga imenujem izbrana konvencija. Vidmar do-

dobra pozna tudi tehnično plat glasbene kompozicije, in nič čudnega ni, da so prijateljevali s Kogojem. Zato pa postavlja drugačen estetski kodeks, ko se sooča z likovnimi umetnostmi. Ko sva si sprehajaje ogledovala slikarstvo in grafiko Maksima Sedeja st., je Vidmar negodoval nad mrtvimi klovni, nad prikazovanjem dehumaniziranega sočloveka, nad grotesknim lirizmom subjektne nemoči; resda je prav v razstavljenem likovnem opusu v celjskem Likovnem salonu Maksim Sedej st. razstavljal dela, ki so očitno nastala pod vplivom Picassovega modrega in rožnatega obdobja; sprva se je Vidmarju zdelo takšno Sedejevo slikanje po tematiki in stilu izpraznjeno, komaj sem ga prepričal, da je od ilustracij Mrzelovega Boga v Trbovljah do zadnje faze Sedejevega slikarstva mogoče opaziti enovito umetniško in osebnostno, dobro zastavljen likovni koncept in izvedbo. Resda so Jakopič, Sternin, Grohar, Jama, Petkovšek in Ažbe utemeljili likovno predstavo tipičnega slovenskega slikarstva, vendar se je ta predstava preoblikovala, išče nove načine in poti, nove izvedbe... Vidmar je tudi v Sedejevih klovnih in interierih iskal barvitejšo in bolj razgibano izvedbo.

Tudi v gledališki organizaciji Borštnikovih srečanj sem sodeloval z akademikom Vidmarjem. Vedno je bil proti eklekticizmu, še bolj zoper kičasto antiumentnost. Vidmar je bil in ostaja trezen ocenjevalec krize, ne zgublja glave ob vročekrvnih izpadih. Tako v neki meri SPREJEMA sodobnost in umetniško vrednost po etičnih in estetskih kriterijih. Če primerjam Vidmarjev predvojni in povojni položaj kritike, uvidevam, da se bori za enakopravnost slovenskih umetnosti, še posebno literature, v Jugoslaviji in pri nas, znotraj kulturnih krogov. V objavljenem pogovoru pred leti se je zavzemal za aktivnejšo in poglobljeno vlogo SZDL. Kulturo tedaj ni pojmoval kot elitno formacijo in ustanovo nadstavbe za nadstavbo, marveč za vzgojo, izobrazbo in živo požlahtnitev širšega dela prebivalstva.

Namenoma se nisem posebej dotaknil Vidmarjeve literarne kritike. Menim, da njegove tri vrednote povedo dovolj jasno, za kaj gre.

Vladimir Gajšek

Biti v središču dogajanja in nositi breme kar se da neopazno; breme križev in dogajanj. Poslušati, sprejemati. Razčlenjevati. Opisati ustvarjalni lok od mladostno bojevitiga, v svojih predvidevanjih za posameznika tudi neprijetnega in neprizanesljivega ocenjevalca, pa do ostrega, vseeno pa v dozorelosti domišljenosti dopuščajočega nove širjave. Le da ni preveč poto-glavega bezljanja. Da ni obračanja hrbta do preizkušanih vrednot, do trajnih estetskih vrednosti, takih, koristno sprejemljivih.

Imenitna reč, odgovorna, zanimiva in težka — želeti ujeti in doumeti naše trenutke. Ne biti zaradi ničesar vseeno. Sploh ne dopustiti, da bi lahko bilo.

Kot je bilo težko stati v »areni življenja« — zaresni kulturni delavec mora pristajati nanjo — in sprejemati izzive za razčiščevanje nerazčiščenih pojmov. Nobenega postavljaštva ne prenese, boj ni sprenevedanje pred javnostjo, je nujnost, odgovornost, naloga. V tem pogledu je Vidmar pojem. Primer neodjenljivosti, čuta zavesti, poklicanosti. Ne sprejema vsega, vzemirja ga, kdo in kako bo krojil našo kulturo in družbo. Najbrž ni vsakdo primeren, kaj šele izvoljeni izbranec.

Treba je veliko vedeti in ne obstati. Mogoče se je Vidmar znal v teku desetletij vzdigniti nad ozkost in majhnost. Nad ožino in zaplotništvo. Mo-

goče se mu je posrečilo, mu uspelo — pregledati razdalje. Vsekakor je uspešno zmerom znova burkal slovenske duhove. Najsi jim je bilo vseč ali ne. Prevetral je in tega ni nikoli dovolj. Kot je zmerom premalo svetlobe in plamenov.

Včasih se mi zdi, da pomeni premišljevat i o Vidmarju misliti na slovenski narod v njegovih vzponih in težavah.

September 1975

Nada Gaborovič

Delo Josipa Vidmarja spremljam že od svojih študentskih let naprej. Večkrat mi je posredovalo lepa spoznanja, opozarjalo pa me je tudi na vprašanja, ki so terjala, da o njih razmišljam. Menim, da je med značilnimi potezami Vidmarjeve osebnosti ta, da je z vsem svojim bitjem zakoreninjen v tleh »slovenske cele«, če ta zakoreninjenost ni sploh njena poglavitna, vse druge opredeljujoča poteza. S tega svojega idejno in spoznavno nepremakljivega, trdnega položaja, kritično spremlja kulturne in družbene tokove doma in v svetu in nanje odgovarja, kadar se mu zdi potrebno. V takšni zakoreninjenosti bo zgodovinar prav verjetno videl tudi temeljni motiv za odločitev, ki jo je Vidmar storil v usodnih dneh nedavne preteklosti, ko se je uvrstil med prve klicarje in organizatorje upora in revolucije ter je ostal kot celovita osebnost tej odločitvi zvest do danes.

Nekdo, ki se je hotel bržčas pokazati prav posebno duhovitega, je nedavno dejal: »Vsak narod ima pač takšnega Vidmarja, kakršnega zasluži«. Če je v tem, že nič kolikokrat parafraziranem starem reku vsaj kanček uporabne vsebine, potem jo velja, v nasprotju z očitnim namenom našega duhoviteža, razložiti takole: Slovenci smo lahko kar zadovoljni s seboj, da smo zaslužili takšnega Vidmarja, kakršen se je zapisal s svojim več kakor pol stoletnim delom v naše javno in kulturno dogajanje; tudi če zmeraj ne pritegujemo prav vsakemu njegovemu stališču.

Jože Goričar

Mu je res že osemdeset let? Ko sem ga srečaval — v njegovih knjigah, člankih, esejih, osebno sem ga srečaval le mimogrede, na občnih zborih Društva slovenskih pisateljev, med vojno pa na Rogu na bazi 20 — nikoli nisem opazil njegovih let. Saj jih ni kazal in jih še danes ne kaže, tako da bi lahko rekli: duh se mu stara, mrtvi, ni več prožen, njegove misli in besede ne dosega jo več tiste globine, kakor so jo včasih. Ne, njegova beseda ni brbljanje starca, temveč beseda človeka, ki še zmeraj krepko stoji v slovenski kulturi. Še zmeraj nam ima kaj povedati. In ve, kaj je v danem trenutku najbolj potrebno, da nam pove. Zato mu zmeraj radi prisluhnemo. In zato, ker čutimo, kako močno se zaveda dolžnosti do svojega naroda oziroma do njegove kulture. V tem ni umirjen, kakor bi mu narekovala njegova leta, temveč zagnan in ves v ognju, dejal bi: mladi se, ne stara.

Ko sem zapisal, da je zagnan, sem mislil predvsem na zadnjo njegovo knjigo, ki sem jo prebral, »K našemu trenutku«. Kako pereče so stvari, ki jih obravnava v tej knjigi! Ko sem pred vojno prebiral njegove kritike in eseje, se nisem tako ogrel zanje kakor za to knjigo, zdelo se mi je, da se s svojim preglobokim estetskim čutom in z zahtevami, ki so iz tega izvirale, odmika od perečih življenjskih problemov. Zdaj pa vidim, da mu prav ta njegov estetski čut pomaga, da ne podlega puhlim modnim enodnevniciam,

temveč zna v tem našem trenutku pravilno izmeriti smer in daljno stran (po pesniku). Vem, da se nekateri ne strinjajo, kar je Vidmar napisal v tej knjigi, da ga nekateri tudi napadajo, meni pa se zdi, da je to, kar je napisal v zadnji knjigi, nad vse potrebno, da nam pove. In še to bi rekel, da v tem boju za resnično kulturo ne bi smel biti tako osamljen in da njegove besede ne bi smele ostati glas vpijočega v puščavi.

K. Grabeljšek

Z imenom Josipa Vidmarja je povezana čisto določena miselnost ali zavest o kulturi in še posebej o literaturi, ki ima dosti privrženecv v najširših plasteh slovenstva.

Priznati je treba, da v takšnem priložnostnem zapisu ni mogoče pregledati vseh njenih razsežnosti, niti jih ni mogoče podvreči racionalni preiskavi, vsekakor pa se mi zdi možen in tudi za to priložnost primeren premislek o nekaterih izhodiščih, v katerih se ta miselnost utemeljuje. V predgovoru k svojim Literarnim kritikam, 1951, je Josip Vidmar zapisal nekaj ključnih spoznanj, ki se v številnih različicah pojavljajo tudi v kritikovih kasnejših zapisih in ocenah našega kulturnega ter literarnega bitja in žitja. V omenjenem predgovoru je posebej zanimiva misel, ki se glasi: »Mora biti, sem si dejal, neka sila, neki vzgon, neka nagonška slutnja, ki nas je od jamskega človeka vodila do tega, kar smo, in ki nas vodi k življenju, o kakršnem so sanjali in govorili Shakespeare, Kant, Goethe, Hegel, Marx in Lenin. Prav nič ni potrebno, da bi bila ta sila kaj drugega, kaj višjega kakor v mentalno in zavestno sfero prenesena težnja materije k vedno bolj kompliciranim in k vedno višjim tvorbam.« Nobenega dvoma najbrž ni, da gre za takšne naravne sile v človeku in v človeštvu, v katerih je utemeljena produkcija nekega »višjega« sveta, neke umetne druge narave, ki jo ponavadi imenujemo kultura ali kar civilizacija. Josip Vidmar v nadaljevanju svojega razmišljanja terja ne samo zvestobo opisanim naravnim vzvodom človekove ustvarjalnosti, marveč mu je ta zvestoba tudi »moralna dolžnost« in »objektivno moralno merilo za človeka in njegovo delo«.

Produkcija je po Josipu Vidmarju potemtakem posledica delovanja neke sile, nekega vzgona, neke nagonške slutnje v človeku. Vprašanje pa je, na kakšen način je ta atavistična sila ali »prečudovita moč«, kot jo avtor tudi imenuje, udeležena v samem produkcijskem aktu. Ali ni mar produktivno delo edino empirično preverljivo in objektivno zaznavno, medtem ko tega ni mogoče trditi za tako imenovane nagonške slutnje in sanje ali apriori pojmovano »prečudovito moč«. Še več: mar se ne izkazuje »prečudovita moč« že v samem dejstvu, da je neko delo produktivno, ne pa zgolj reprodukcija že znanih ustvarjalnih modelov in obrazcev, saj poraja nove in nove forme v človeški kulturi, s tem pa vnaša vanjo optimalno diferenciacijo, raznolikost in gibanje, kar vse seveda v enaki meri velja tudi za produktivno umetnost.

Težko si torej zamišljam izdelavo objektivnih moralnih meril za ocenjevanje človeka in njegovega dela, če so ta merila zasnovana na apriornih predpostavkah, ki so racionalno nepreverljive. Zakaj v takšnem primeru je tudi konkretno produktivno delo vselej podvrženo verifikaciji glede na nekaj, kar je nerazvidno in nedoločno — o tej nerazvidnosti govori tudi citirani odlomek iz Vidmarjevega predgovora —, posledica tega pa je, da za tovrstni kritični odnos do človeškega dela ni bistvena prečudovita moč njegove produktivnosti, inovativnosti, informativnosti znotraj neke kulturne tradicije,

marveč njegova skladnost ali neskladnost z nečim, kar se izmika racionalnemu skustvu in opredelitvi, saj je odeto v platonistične oznake, kot so *neka sila, neki vzgon, neka nagona slutnja*. To pa pomeni, da se skriva v neizrekljivosti, zagrnjeno je v molk, ki ga kritik do roba napolnjuje edinole z lastno zgovornostjo. Tu pa se seveda že začenja kraljestvo subjektivistične poljubnosti, ki si jo kritični subjekt skuša na vsak način prikriti, zato si nekega dne reče: »Mora biti . . .« In v imenu tega v iracionalnost zagledanega voluntarizma kar naprej zanikuje to, kar je, namreč »prečudovito moč« empirično preverljive produkcije.

Niko Grafenauer

Majhen, suhčen, oster človek, ki mu moja domišljija ves čas pridaja dva tenka curka belih brk, da mu padata prek brade . . . Ki se ga vidi na TV poleg Tita in ki vedno stori kaj važnega za slovensko književnost . . . Ki je poleg drugega napisal lepo spremno besedo k Andersenovim pravljicam. Všeč mi je, ker je poznal Cirila Kosmača, ko je bil le-ta še mlad.

Ivanka Hergold

Drugo leto bo minilo pol stoletja, kar nam je, mariborski mladini, skupina književnikov iz Ljubljane v gledališču priredila Prešernovo proslavo; Oton Župančič je prebral svojo Besedo o Prešernu, Fran Albreht in Josip Vidmar pa sta recitirala Prešernovo Novo pisarijo. Še danes mi je živo pred očmi tako Albrehtov zajetni, vsegavedni in naduti pisar kot tudi Vidmarjev vedoželjni, iskrivi in malce zajedljivi učenec vitke postave in bujnih kostanjevih las. Odtlej so Vidmarju lasje sicer osiveli, beseda pa mu je še vedno iskriva in jasna, pa naj govori ali piše o še tako zamotanih in občutljivih rečeh. Zdi se mi celo, da je čedalje bolj preprosta in domača, vendar pa zato nič manj prodorna, marsikdaj še celo bolj. Prav bi bilo, če bi se naši mlajši kritiki pri njem učili slovenskega pisanja, pa naj se strinjajo z njegovimi estetskimi in drugimi nazori ali ne.

V Ljubljani, 6. 9. 1975

Anton Ingolič

Po prvi svetovni vojni sem se srečal z Josipom Vidmarjem ob času študija v slovanskem Parizu, zlati Pragi. V počitnicah 1920 je vzplamtel plamen entuziazma v mladih, organiziranih v klubu dolenjskih visokošolcev, s kulturnim tednom in prvo pokrajinsko razstavo v Novem mestu. Tega tedna so se udeležili tudi mojstri R. Jakopič, F. Tratnik, Marij Kogoj in z njimi tudi Josip Vidmar in vnesli razgibane novosti v duha mladih. Skupaj smo doživljali miselne premike novega poveljnega časa. V novembrskih dneh 1920 smo ta kulturni teden pod elanom Antona Podbevška ter Mirana Jarca prenesli v Ljubljano, da je razmajalo mlačno gladino slovenskega centra. Tu je bil seveda aktivno udeležen Josip Vidmar. Na mostovžu v hiši Vidmarjevega očeta sem ročno slikal abstraktne plakate za našo razstavo, literarne večere in za Kogojev avantgardistični koncert. Vidmar je tedaj v velikem razumevanju in sodoživljanju spremljal naše aktivno mlado gibanje in s svojo pretehtano in resno mislijo dajal poguma in trezno oceno.

Vse bolj intenzivno je bilo sožitje v partizanih. Skupaj smo živeli na bazi 20 v Rogu, na hajkah in premikih, skupaj sva prevandrala samosvojo, pomembno in naporno zgodovinsko pot na avnojevsko zasedanje v Jajce

1943. Risal in skiciral sem ga od vsega početka, tako na Rogu kot na Kočevskem zboru, pa v bunkerju med nemško ofenzivo. Skupaj sva doživljala pretrese in premike pa tudi veselje. V razgovorih z njim so se rojevale pomembne misli o ustanovitvi slovenske Akademije upodablajočih umetnosti, kot o vsej kulturni problematiki tako v partizanih kot tudi za bodoči čas.

Postajala sva si vedno tesnejša prijatelja. Njegova enkratna, dragocena osebnost se je vedno bolj poglobljala v jasno gledanje in presojanje... S tehtno, umirjeno filozofsko besedo je prepričevalno segal v naše kulturno življenje vse do danes.

Dragi Saša, ob tvojem visokem jubileju ti želim še več uspešnega in pomembnega posega v našo kulturo!

Na gradu Sulzberg (Švica), 4. septembra 1975

B. Jakac

Na razstavi ob zakasneli proslavi tridesetletnice skoraj pozabljenega kongresa partizanskih kulturnikov v Semiču, ki je bil prve dni januarja 1944, se je zdaj pojavila ciklostirana risba, na danes že muzejsko orumenelem papirju. Poznalo se ji je 30 let, papirnatih let v črno zalitem odtisu. Dokument. Živi ljudje so odšli svojo pot, ta dokument pa je zaostal, obležal nekje in nekdo ga je našel, prinesel v Semič na razstavo, v isto dvorano sokolskega doma, kjer je bil nekoč kongres. Originalna risba se je izgubila, kolikor ni še sedaj v osebni zbirki tihega zbiratelja. Ciklostilni odtis, ves tak spominski, zmučen od let, izpuhtel papir z zalito ciklostilno barvo. Kdo ga je odtisnil, ne vem. Vem le, da sem to risbo sam vpraskal v ciklostilno matrico za poizkus. Risbo pa sem narisal prve dni avgusta 1943 v roškem gozdu. Prikazovala naj bi obraz Josipa Vidmarja, predsednika IOOF — tovariša Šaše.

Spomin na risanje pa ni zbledel. Odmaknjenost treh desetletij ga ni zastrla. Z vso jasnostjo se spominjam tega risanja, ki je obenem bilo tudi prvo srečanje s tovarišem Josipom Vidmarjem. Prej ga nikoli nisem videl, poznal pa sem ga po njegovih kritikah in razpravah o literaturi in umetnosti, katerim ni manjkalo tudi polemičnih pristopov. Vse to sem imel v mislih, ko sem gledal njegov obraz. Ljubši bi mi bil pogovor z njim kakor risanje. Posebno še zato, ker mi je risanje bilo naročeno in ker bi tovariša Sašo moral risati predvsem kot predsednika IOOF, kar narekuje neko reprezentančnost. Samo naročilo pa je nastopilo po takrat zelo čislani aktivistični ekspeditivnosti, ki jo je narekovalo partizansko bojevanje, za katerega smo bili vsi vneti in čemur naj bi se tudi umetnost prilagodila ali celo podredila v nekem služenju bojujočemu se ljudstvu. Po vseh teh zahtevah in merilih torej ne gre zgolj za risbo nekega obraza, ki bi sam kot tak zbujal željo za upodabljanjem, temveč gre za drugačne želje, ki v likovnosti pomenijo abstraktnejši del življenja, čeprav je ta v svoji naravi še kako realen.

Risal sem z ostro zašiljenim trdim svinčnikom na kos papirja povprečne vrednosti — s tistimi sredstvi, kakršna so pač bila takrat dosegljiva. Risal sem tudi s tankimi črtami obraz poln mehkob, skozi katere prodirajo ostrine, kakor iskre in bodice, ki se spet umikajo, tako kakor se vrstijo razne misli v neprestano razmišljajoči glavi. Posebne likovne opore v tem obrazu ni. Vse je enakomerno porazdeljeno v oblikah, ki se tudi v mirnem položaju glave med sabo spreminjajo. Risal sem v ogromnem zelenem tolmunu roškega pragozda, ko so skozi goste krošnje visokih dreves prodirali tanki

sončni žarki, se poigravali na njegovih laseh in obrazu in s tem pripomogli k še večji likovni spreminjivosti. Pravzaprav zelo težak, a prav zato privlačen risarski problem, če bi se ga lotil po lastnem risarskem ali slikarskem nagibu.

Med risanjem je tovariš Saša pripovedoval, da ga je nekoč slikal Matija Jama. Ne vem, po čigavi pobudi. Dejal je le, da je bil portret slab in da je to povedal Jami, ki je odgovoril, da je to povsem mogoče. Poudarek pripovedi je bil bolj na Vidmarjevi kritiki kakor na Jamovi sliki. Pomislil sem, da morda tudi Jama, kolikor poznam njegove slike, ni bil vnet za naročila.

Toda pozneje je tovariš Josip Vidmar večkrat s prepričanjem dejal, da je portret najvišji dosežek likovne umetnosti. — Kaj je pravzaprav portret? — Mislim, da je portret v likovni umetnosti stvar posebnega pojmovanja, kot podoba povsem določenega človeka s polnim imenom in priimkom, z vsem osebnim, kar mu pripada v okolju, v katerem živi, pri čemer se mora tudi umetnik, ki ga je naslikal, umakniti s slike, kot ustvarjalec s svojimi osebnimi umetnostnimi značilnostmi. Torej totalno naročilo.

Vzemirljive misli in besede bi nastale, če bi tu nadaljeval z razmišljanjem o portretu tja v faraonske dobe, ko so anonimni umetniki klesali bogove, prave čiste tuzemske bogove, kot sile oblasti, prave portrete z vladarskimi insignijami in kar je od tistih faraonskih časov ostalo vse do danes v umetnosti, v visokih ambicijah daleč prek umetnikov prav v likovni umetnosti, ko je pozneje Mohamed prepovedal upodabljanje človeka pa vse do današnjega dne, ko je spet vse na začetkih, tam pred Altamiro, ko je danes že sled človekove noge v blatni stezi postala likovna umetnost s praznim platnom vred.

Vendarle za te sila široko in globoko razpredene misli o portretu, likovni umetnosti in življenju sploh, ki je ena sama likovna, prav likovna stvaritev, tu za danes ni prostora. Zato naj to pisanje ostane le pri portretu tovariša Saše — Josipa Vidmarja, čigar odlika je poleg drugega tudi v tem, da uspeva razburkati duhove, ne oziraje se na to, ali ima v svojih pogledih na življenje umetnosti vedno povsem prav ali ne, kakor tudi ne gre le za portret v roškem pragozdu, bolj gre za misli in spoznanja ob notranji podobi človeka, ki naj se odraža poleg drugega tudi v portretu, kar pa v teh tu zapisanih besedah še zdaleč ni izpovedano.

Dore Klemenčič-Maj

Podoba Vidmarjeve dejavnosti bi bila zelo okrnjena, če ne bi upoštevali njegovega prevajalstva ter opozorili na največje dosežke na tem področju njegovega ustvarjalnega slovstvenega dela. Ustvarjalnega, pravim, in to sem zapisal tako zelo premišljeno, kakor je zelo premišljeno mnenje nekaterih, da je prevajalstvo — pa naj gre za prozo ali za verze — le stvar neke spretnosti, vaje, listanja po slovarjih in potrpežljivega sedenja. Bistrejši med temi omalovaževalci sodijo preprosto takole: idejo, slog, zgradbo in vse druge važne podrobnosti je potuhtal že avtor, prevajalec mora rešiti le nekaj jezikovnih nalog, ki so le nekoliko drugačne kakor dolžnosti sodno zapriseženega tolmača. Resnica pa je, da ni prevajalec — mislim seveda le na mojstrskega prevajalca — nič manj pesnik, nič manj pripovednik kakor izvirni avtor; lahko je manjši, včasih celo tudi večji, a leposlovec-umetnik mora biti. Iz popolnoma drugačnega gradiva mora ustvariti avtorjev svet,

njegove osebe, ustrezne značilne govore in upoštevati vse tiste podrobnosti, ki ustvarjajo umetniško delo. Teh pa ne more kratkomalo posnemati, prenašati, včasih mora — za dosego istega rezultata — poseči po popolnoma drugih, na videz izvorniku nasprotujočih prvinah. Pravi prevajalec-umetnik se zaveda in čuti, da je premalo ohraniti smisel in paziti na tako imenovani »pravilni« jeziki. Dober prevod mora kazati duha, življenje, ki je v izvorniku. Za to je treba imeti poleg znanja tudi tanek literarni, umetniški čut. Brez tega čuta se še tako umnemu filologu ne bo posrečil noben leposlovni prevod. Puškin je 1836 v pismu N. Golocinu, prevajalcu ruskih verzov v francoščino, napisal trditev, da je prevajalstvo »najtežja in najbolj nehvaležna zvrst literature«. Torej: zvrst literature! Puškinu, ki je bil dovolj moder in tankočuten ter je sam prevedel nekaj pesmi, že lahko verjamemo.

V svojem izvornem pisanju kot kritik in publicist kaže Vidmar zmerom izredno skrb za jezik in stil. A da ima tudi literarno umetniški čut, da je ustvarjal leposlovec, kažejo njegovi prevodi. Prevajal je romane in publicistiko, pesmi in drame (v prozi in verzih), klasike in modernejše avtorje. Iz cele vrste prevodov naj omenim le Gončarova (Oblomov), Gribojedova (Gorje pametnemu, molièrovska komedija v verzih), Puškina (celotna dramatika) in zlasti še Molièra. S tem svojim priljubljenim avtorjem se je Vidmar ukvarjal vsa svoja zrela leta ter prevedel osemnajst njegovih iger (večinoma so v verzih). Prav njegovi prevodi so — z Župančičevim Tartuffom vred — udomačili na slovenskih odrih Molièra v taki meri, v kakršni se pri mnogih večjih, gledališko in slovstveno starejših narodih še danes ni udomačil! Je mogoče lepše, veljavneje oceniti te prevajalske dosežke? Prav Vidmarjevo delo je omogočilo knjižno izdajo obsežnega izbora iz Molièra (štiri knjige oz. pet) in s tem zapolniti občutno vrzel v našem prevodnem slovstvu. Da ne o tej storitvi ne o podobnih dejanjih (celoten Shakespeare!) nismo brali nobene razprave in skorajda nobenega člančiča, potrjuje resnico drugega Puškinovega pridevnika: nehvaležna zvrst literature.

Ima pa prevajalstvo tudi svojo prijetno plat, ki je ne poplačaš z ničim: prevajalec-ustvarjalec, ki se zaveda pomembnosti svojega poklica ter ga opravlja z vso odgovornostjo, pozna poseben užitek in posebno veselje, če mu gre delo uspešno od rok. Vidmarja niti partizansko hostno življenje ni spravilo od tega dela: verze Molièrovega Ljudomrznika je prevajal in prevedel v baraki na bazi 20 v Kočevskem Rogu.

Mile Klopčič

Kaj povedati o Josipu Vidmarju? Star sem šele toliko, da o njem samo lahko razmišljam, in poznam samo del tega, kar je ustvaril. Josip Vidmar je del slovenske kulture, slovenske družbe sploh. Tu je njegovo delo, je čas, ki ga je sooblikoval in ga še sooblikuje. Mimo njega ne moreš, nasprotno, slej ko prej se z njim soočiš, ker je del naše zgodovine. Srečaš ga v politiki, kulturi in znanosti. Njegovo ime sem prvič slišal kot deček, doma na Kostanjah, bilo je v zvezi OF. Pozneje sem bral njegove literarne razprave, kolikor so mi prišle v roke. Všeč mi je njegov jasen način pisanja, posebno, ker razumem, kar pove (kar pri mlajših filozofih dandanes ni tako pogosto).

Kot Slovenec v zamejstvu ga posebno cenim kot zagovornika naprednih idej, soustanovitelja OF in odločnega borca. Ta stran Vidmarja mi je najbližja, pa ne zato, da bi preziral druge, ampak preprosto zato, ker se

Sloenci tu za Karavankami še vedno moramo boriti za to, kar bi morali dobiti že pred tridesetimi leti, svojo narodno enakopravnost.

Posebno močan vtis je name napravil Vidmar s svojimi pismi in članki v Delu, kjer je učinkovito zavrnil vse tiste, ki so skušali zmanjšati pomen o nastanku OF in s tem zamegliti vstajo slovenskega naroda ter izničiti najpomembnejše obdobje v njegovi zgodovini. Zakaj to poudarjam? Ker je pri nas na Koroškem še mnogo elementov, ki naši mladini načrtno prikrivajo pomen in resnico o NOB.

Andrej Kokot

V skrbi za svoje dobro smo se tako potuhnili, da ne upamo vreči v obraz naši »štacunarsko« — potrošniški družbi, kako neodgovorno se igra s kulturo. V njeni humanizaciji namreč vidi oviro za svoj škodljivi pohod, zato jo ponižuje in vulgarizira. Razvrednotena je lepota, plemenitost, dobrot, poštenost, pravičnost, človečnost... Pomen popevkarskega kričanja se je dvignil nad vrednost znanstvenega dela in nad vrednost ustvarjalnega dela resnih glasbenikov. Likovna plaža velja mnogo več kakor čudovite črte resničnega slikarstva. Pocestna »poezija« je zatemnila lepoto pesništva. Ostudnejše izrazje uporablja, bolj je priznana, bolj je cenjena in bolj znana je. Vse to ugotavljamo; vse to dobro vemo, kaj več pa si ne upamo.

Zato tem bolj občudujem stanovitno upornost Josipa Vidmarja, ki ni nikoli pomišljal, ko je bilo treba dvigniti glas protesta proti vulgarizaciji umetnosti, proti nesmiselnemu poniževanju gledališča, proti poneumnjevanju literature, četudi je bojeval ta boj navadno sam. Reči moram, da me je bilo tolikokrat sram zaradi nas ostalih, ki smo z njim enakih misli, a se mu javno nismo upali pridružiti iz tega ali iz drugega razloga.

Resnično smo lahko veseli, da ta osiveli mladenič živahnih oči in vzravnane hrbta kljub vsemu še zmerom verjame v uspešnost svojega boja, v zmago lepega, plemenitega in dobrega.

Ignac Koprivec

Osemdesetletnica tako markantne osebnosti, kakor je sedanji predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, se mi zdi primerna prilika, da se ga spominjam kot upravnik Inštituta za prava starega Orienta. Dvoje osebno značilnih doživetij se mi je globoko vtisnilo v dušo. Prvo je iz mojega prvega razgovora s spoštovanim jubilentom pred 19 leti (1956). Kot novoizvoljeni akademik sem se mu javil v njegovi predsedstveni sobi. Kakor sem pričakoval, sva se obenem pogovorila o mojem bodočem raziskovalnem delu na akademiji. Slutil sem, da bo to predvsem obravnavanje klinopisnih pravnih virov. Pri tem me je skrbelo, ali ne bo morda treba obširneje dokazovati, da mora imeti ta študij domovinsko pravico tudi na naših najvišjih znanstvenih ustanovah. Spričo razširjenosti asirioloških študij v svetu zahteva že mednarodni prestiž jugoslovanske in slovenske znanosti, da ne smemo Jugoslovani ostati popolnoma ob strani. Ali mi bo uspelo dokazovanje v samo nekaj stvkih? Ali ne bo predsedniku, ki stoji v središču modernega dogajanja, to prevelik skok v davno zgodovino?

Moj strah je bil nepotreben. Predsednikov bister vid je širokosrčno premostil vse težave; kmalu sva realistično razpravljala o organizacijskih možnostih in o začetku dela. Ni šlo vse gladko. Še marsikdaj smo iskali

nasvetov in pomoči v predsedstvu. Nemajhna zasluga spoštovanega jubilaranta je dejstvo, da dandanes šteje naša domovina že med tiste države, ki s svojim raziskovanjem vsaj pravne asiriologije prispevajo k napredku v odkrivanju klinopisnih kulturnih spomenikov.

Drugi močan vtis, ki mi je ostal v spominu, je povezan s proslavo jubilarantove sedemdesetletnice. Čeprav so bili že slavnostni govori resno umerjeni, je slavljeneč končal svojo zahvalo z mislijo: ako naj še naprej kaj dela, se mu zdi najbolje, da čimprej pozabi vse, kar je bilo (na proslavi) povedano.

dr. Viktor Korošec

Ne pišem dnevnika, spoštovani in dragi tovariš urednik, če pa bi ga kdaj pisala, bi ta hip poiskala stare zvezke. Listala bi nazaj tja do leta tisočdevetstodvainštiridesetega, ko me je Savka vlekla v stanovanje in me že gredé prepričevala, da moram najti čas, še danes, drugače ne gre, saj veš da m o r a v partizane! Pospremila ga boš na Vič čez italijanski blok, pa izbrano se obleci, saj veš, da Italijani in tako dalje, skratka, moraš jih premotiti, in . . .

Vzpenjamo se po stopnicah, meni pa lebdi pred očmi njegova slika, ki so je vsi časopisi polni. Podoba sedeminštiridesetletnega intelektualca s temnim materinim znamenjem na licu. Policija ga išče — bandita! Kdo bi ga mogel zgrešiti! In zakaj moram prav jaz, saj imam svojo zvezo, druge naloge in poti . . . že res, da nas je vse manj in manj, da moramo vskočiti, pomagati . . . a zakaj prav jaz, ko pa je jasno, da . . .

Stopim v sobo in se nehote zapičim v tisto njegovo temno liso, medtem ko me v grlu nekam čudno stiska . . . le kdo bi ga mogel zgrešiti, res, si rečem in nehote vzdihnem.

Počasi se odlepim od tistega znamenja, ki me muči in ga pogledam. Srečam se s pogledom, ki je poln razumevanja za moje tegobe, odločnosti za stvar, človeškega dostojanstva in mirnega poguma.

Tole, se mi komaj opazno nasmehne, bo Savka maskirala, ob štirih popoldne pa greva, kajne?

In konec je bilo mojih dvomov in ugibanj. Uspel je preliti vame zaupanje, pogum in vero v uspeh.

Dnevnik je izmišljen, fiksacija tistega trenutka pa je resnična in hudo živa. Rada bi jo vpletla v Vidmarjev jubilejni šopek in se mu še enkrat zahvalila za trenutek iskrene človečnosti.

Ljubljana, 1. septembra 1975

Nada Kraigher

Težko je kaj reči ob taki osebnosti in ob taki priložnosti.

Kot pesniku mi nekakšna pravila igre branijo tako ali drugače pisati o kritiku, esejistu, estetskem teoretiku. Verjetno bi se tudi njemu zdelo bolj skladno in koristno, da napišem dobro pesem.

Kot mlajši kulturnik pa moram priznati, da velikega dela Josipa Vidmarja ne poznam dovolj: niti ga nisem vsega prebral niti se vanj primerno poglobil — saj tudi naša literarna znanost še ni celoviteje razmislila in prikazala njegovega predvojnega in povojnega opusa, razsežnosti njegovega estetskega nazora in vloge v slovenski književnosti in kulturi.

Ob Vidmarjevi osemdesetletnici se zato lahko oglasim le s spoštljivim molkom.

Marko Kravos

Akademik Josip Vidmar je prvič odločilno vplival na usmerjenost mojega dela leta 1949. O njem sem seve slišal in bral že prej; toda zaradi intenzivnega dela na več področjih tehnike se nisem dotle nikoli utegnil natančneje seznaniti z njegovimi pogledi in uspehi. Po osvoboditvi so me prilike silile, da naj bi se posvetil izključno letalski tehniki. Pred menoj so stale tedaj obširne in izredno zahtevne, seve tudi hvaležne naloge na tem področju, ki bi pa zahtevale skladno delo večjega števila sodelavcev. Teh žal, mi ni uspelo pridobiti. Po daljšem intenzivnem delu, ki mi pa ni tako uspelo, kakor bi želel, mi je tov. akademik Josip Vidmar odprl vrata do najvišjega mesta, kjer sem dosegel, da sem se mogel vrniti na ljubljansko univerzo. Za pomoč na takratnem mojem razpotju sem tov. Vidmarju hvaležen in upam, da je s svojim korakom tudi opravil koristno delo za našo družbo.

A. Kuhelj

Mlajši sem skoro za pol človeškega rodu od Josipa Vidmarja. To je mogoče razlog več, da prav posebno spoštujem njegovo osebno enovitost, ki jo izpričuje hkrati kot slovenski kritik, kot esejist, zlasti pa kot priznavalec in izpovedovalec humanistične, v človekovi kakovostni imanenci zakoreninjene etike. Prav to, skupaj s še vedno neizčrpano ustvarjalno energijo ga označuje za zavzetega javnega in kulturnega delavca.

Teh zadnjih nekaj let, ko me je dolžnost glavnega tajnika Slovenske akademije znanosti in umetnosti tudi osebno približala jubilarntu, ki tej reprezentativni ustanovi slovenske znanosti in umetnosti načeluje že več kakor dve desetletji, me nenehno potrjuje v doživljanju teh njegovih lastnosti. Všeč sta mi njegova olimpijska duhovna ustaljenost in mir, njegova nepopustljivost nasproti različnim plehkim modnim slovstvenim novotarijam, trdnost prepričanja v trajno vrednost humanističnega ideala, proti kateremu grešijo danes mnogi intelektualci, ko ga smešijo zato, ker ga kompromitirajo različne vplivne sile sodobnega sveta z neprikritim cinizmom, čeprav bi bolje storili, da bi se zoper nje podali v boj za obrambo tega ideala in njegovo uveljavljanje.

Mislím, da bo ta plat Vidmarjevega bistva, iz katerega izvira njegovo prepričano napredno slovenstvo in jugoslovanstvo, a prav tako tudi njegova vera v humanistični socializem kot edino odrešilno pot človeštva, postala in ostala trajna prvina in stalnica v naši kulturni dediščini dvajsetega stoletja.

Gorazd Kušej

... — toda Vidmar in glasba? Nikoli je ni jemal v kritičen razbor, samo nje ne: v Dnevniku, se mi zdi, je zapisal, da ji ne seže dovolj globoko, približno tako. Ampak saj si tudi s kiparstvom ni bil čez mero domač, pa je le ostro izbruhnil ob Moorovi ljubljanski razstavi. In kolikokrat so ga izzivala abstraktna likovna snovanja in si ni pomišljal prijeti za pero, čeprav (v primeri s književnostjo) na »tujem« območju. Saj, govoril je v imenu splošnih estetskih načel, ki naj veljajo kjersibodi, kadarkoli, za vse. Toda glasbi se je le ognil... Ognil, četudi o njenih sodobnih iskanjih, padcih in videnjih ni sodil drugače. Zagotovo ni: kako bi sicer soglašal z zadnjim Kozinovim člankom, s tisto razočarano, od utrujenosti bolno besedo odhajajočega, ki mu mladi svet pred očmi uničuje ideale lepote?

Tujost ali goethejanski strah pred glasbo? Strah najbrže ne, Vidmar ni človek, ki bi mu takšen strah varoval pero. (Kolikokrat je že razsojal o književnosti in uporabljal zgolj besedo umetnost, z njenim celotnim pojmovnim ozadjem.) Strah torej ne — brez dvoma pa spoštovanje pred samosvojim, besedam (sic: besedno-miselni logiki) v bistvu popolnoma nedostopnim snovanjem »iz nič«. A tudi tuja mu glasba ni, najmanj v okvirih običajnega ljubiteljstva. Imel je več ko dovolj priložnosti, da se ji približa, bila so obdobja (vsaj časi drugovanja s Kogojem), ko je kar dovolj intenzivno živel z njo. Očitno jo »ima rad«. Pomnim ga na mnogih polpraznih, tudi grozljivo praznih koncertih mladih umetnikov, kamor ga bržčas ni prignala kurtoazija: zanimali so ga, čeprav glasbenikov, vključno akademjskih seveda, niso. In pomnim ga kajpak v Operi, velikokrat. Ga ni motilo ali pa ni hotel, ni mogel spregovoriti o glasbenem odru in njegovi tačasn šepavi dramaturgiji? Njega, ki sliši muziko Župančičevih verzov, pozna gledališče in je toliko prevajal zanj? Je skromnost doživetij pripisoval glasbi ali pa se je zavedel resničnosti Mozartove maksime? In če se je je: kako in do kod jo je razbral?

Na kratko: je kdaj živel z glasbo ali vselej samo ob njej? Naravnost ni o tem pisal nikoli, refleksija o Wagnerjevi razlagi Devete, spomin na Škerjančevega Chopina pričata o slednjem. Pač znana Scila, znana Karibda; med njima je omagal že prenekateri trdno tesani in preskušeni estetski čoln. In ni (bila) »kriva« nezadostnost besede: Vidmarjeva *pot* vodi mimo osrčja muzike. Sluti ga, kdaj pa kdaj se ga dotakne, vé zanj, a dojema ga iz razdalje, čez katero se človekove tipalke ne morejo okleniti magičnega jedra tonskega sporočanja, samo zaznavajo ga. Kaj naj bi drugega govorilo pričevanje o neštetih urah, v katerih sta s Kogojem uganjala npravstveno vsebino muzike? Etična povedanost je lahko postala stična točka dveh tako vsaksebi usmerjenih duhov, zunaj nje, globlje, bi se najbrže ne dosegla več, že zavoljo intuitivnosti Kogojevega dojetanja ne. Vidmar muzike ne dojema intuitivno, ne dovolj močno, samostojno intuitivno. Čuti jo, vendar doživlja njeno vseobsežnost na tistem (logičnim) opredelitvam upirajočem se duševnem ozadju, ki razdaja poslušajočemu nedogledno mavrico človeško — etično — dragocenih, »plemenitih« razpoloženj ali, nemara velikokrat, samo prelivajočih se čustvenih utripov. Kadar si hoče pojasniti to čarovnijo, ji seči »do dna«, se mora zateči k pesniški razlagi, Wagnerjevi na primer, ki je dovolj romantično bohota in literarno transcendentna. Toda najraje se kar prepušča »neznani«, »neulovljivi« sili umetnosti, ki daje več kot terjaja in ponuja imaginaciji brez števila vsega prostih, vseh spon odvezanih, kakršnikoli asociacij. V teh srečno neopredeljivih mejah je Vidmarju glasba najbliže: ne potrebuje njene notranje tonske resnice (vé, za razliko od mnogih, da ji ne vidi globin), temveč najbolj daljnosežni, slehernim preoblikam podajajoči se odblesk te resnice, njeno splošnejšo, razumljivo »uporabnost«, njen »lepi« videz. Tu se hkrati razkriva samoumevna nujnost njegovega spoštovanja do Škerjančevih del: morala so mu biti blizu, oberoč so mu dajala, kar je v glasbi, od glasbe potreboval in pričakoval — čeprav mu je bil pota v muzikalne svetove odpiral Kogoj. Morda sta si bila s Škerjancem tudi človeško razvidnejša; kolikokrat so takšni stiki odločilni in pojasnijo več kot še tako prepričljiva grebenja v globino stvari.

Nič ne dvomim, da sta bila istih misli, bržkone Vidmar Škerjančevih, kar zadeva ceno glasbene sedanjosti, še posebej novotarstva, zlasti pri nas.

In zato ne dvomim, da bi bil, skoraj osemdesetletnik — ko bi le kdaj razsojal o muziki — izrekel svojo anatemo tudi nad našim zadnjim skladateljskim rodod: tisto človeško srhljivo anatemo, ki ji v domači zgodovini umetnosti skoraj ne najdem primere. A kakor se suče svet, se včasih res sprašujem, če bi mi ne bila ljubša, vsaj razumljivejša, kot dandanašnje glasbeno štuncinarstvo, ki je sesirilo še samo sebe.

Borut Loparnik

Se ne srečujem z Josipom Vidmarjem že več ko petdeset let? Se nisem z njim prvič srečal ko sedemnajstletnik? Kako naj bi danes povedal, kaj mi je tistikrat pomenil urednik in pisec Kritike? Mar nisem občutil nedopovedljivega zanosa ob vsaki novi številki posebej?

Mar ni udarila Kritika v zatohlo ozračje naše malomeščanščine in zlagane ljudskosti kot blisk? Terjatve misliti in ozaveščati se, ki jih je s svojim duhovnim tveganjem postavljaval pred misleče Slovence Vidmar! Brezpogojnost udejanjanja, ki jo je izterjeval od posameznika in celote. Menim, da vloga njegove Kritike še zdaleč ni ovrednotena. Hočeš nočeš je s svojim pronicljivim pogledom, z ostrino svoje besede pripravljaval nas vse na predstoječe preizkušnje. Do kakšnih tež in odgovornosti ga bo pripeljal čas, o tem se njemu, niti meni, še sanjalo ni.

In tako sva se srečavala v letih 1927—28 predvsem v Parizu, zelo pogosto v neskončnih pogovorih, kot jih pozna in ceni predvsem mladost. Mladost?

Je Vidmar star — ostarel? Za takšne redke, kot je, pojem starosti v običajnem smislu ne pomeni, ne velja. O tem sem se prepričal zadnjih dvajset let. Z isto bistrino duha kot svojčas, z isto neomajno trdnostjo, kot jo je uveljavljal tridesetletnik, se je zdaj, med sedemdesetim in osemdesetim svojim letom, spuščal z mano v navidez brezplodne razgovore, (kljub opraskom, ki so ga izterjevali od vrha do tal) da si prideva na čisto o nešteti komajda odgovorljivih vprašanih bivanja. Če sva se strinjala ali ne, sva se srečavala in poslavljal brez sence nesporazuma.

Ko sem prišel prvič iz Pariza, sem leta 1929 postavil razstavo Karle Bulovčeve, povabil sem Josipa Vidmarja, dolgo si je ogledoval njena dela, ko sem ga vprašal: Je to velika umetnost?! Po kratkem premisleku je dejal: Je. — Zatem sem ga prosil, naj on odpre njeno prvo razstavo.

Pristal je.

Ko sem se vrnil drugič iz Pariza, se z Vidmarjem tako rekoč nisem srečaval. Zakopal sem se v svojo samoto in skušal pozabiti na vse okrog sebe. Ob redkih srečanjih z Vidmarjem je prevladovala med nama neka tujost, ki je bila v popolnem nasprotju s prisrčnostjo v Parizu. Mar nisem izterjeval od njega tisto brezpogojnost, ki sem jo s tolikšnim navdušenjem pozdravil v njegovi oceni Župančičeve Veronike Deseniške? Nisem sprva spričo te ocene ogorčeno zrevoltiral? Me ni veliki mag slovenske besede napravil za hip neobčutljivega za tisto bistveno? Ni Vidmar prvi z nepogrešljivo lucidnostjo opozoril na klavnost in malomeščanščino te psevdotra-gedije?

In ko sva se z Vidmarjem, kak teden pred ustanovitvijo OF, zaradi nič (ki sem ga izzval jaz) ostro spoprijela, ko sem terjaval od njega tisto brezpogojnost udejanjanja, ki jo je on tako trdo in brezpriznavno izterjeval — se mi v moji ihti še sanjalo ni, da se je on že odločil za tisto enkratno brez-pogojno dejanje.

Sva se tistihmal razšla?

Navidez morda, navidez. V resnici sva pa vsak po svoje sledila tistemu ustvarjalnemu nareku brezpogojnega samouresničenja. In najino naključno srečanje leta 1945? Ne, da bi mi pustil čas, da se zberem, kako naj se po neljubem prepiru iz leta 1941 srečam z njim, mi je on pohitel naproti in mi prisrčno stisnil roko.

Iz Dnevnika 29. 1. 1971

Marsikakšna misel, beseda, se nam zdi sama po sebi zmotna, pohujšljiva in zavrgljiva — vendar šele v luči tiste enkratne odločitve — ko je rešena slednje dvoumnosti, ki jih hočeš nočeš naleplja na nas in na naša dejanja slepo mimozdrveli vsakdan. — In v teh trenutkih modrosti sem se naučil ceniti Josipa Vidmarja kot nekoga, ki ga ne zmaje nobena poza, ga nič ne preslepi, kar se ponareja in zgolj zdi.

Ivan Mrak

Josip Vidmar je nedvomno ena najbolj vidnih osebnosti slovenske zgodovine. Mogoče se o živem človeku to čudno sliši, toda nihče ne more mimo dejstva, da je bil najvišji predstavnik slovenskega ljudstva v obdobju, ko se je ta, orožja nevajeni narod, prvič zares uprl, prvič zmagal, si priboril nazaj večji del ukradene zemlje, si postavil trdne temelje obstoja in si prvič ustvaril resnične možnosti za nadaljnji razvoj.

Seveda je res, da je Josipu Vidmarju takšno osrednje mesto naklonil dozoreli prelomni čas; res pa je tudi, da je bil tega mesta nedvomno vreden, tako po hotenju kot po sposobnostih, sicer bi ga zgodovina ne postavila tja, kjer je bil, temveč bi si med poldrugim milijonom Slovencev izbrala koga drugega.

Ta del Vidmarjevega javnega delovanja osebno najbolj cenim, kar je razumljivo, saj je izjemen in enkraten: eseje in kritike lahko piše še marsikdo, nihče pa ne more nikdar več postati predsednik Osvobodilne fronte ali SNOS.

O Vidmarjevih esejističnih, teoretskih in kritičnih spisih lahko rečem, da sem jih prebral vse, tiste, ki so izšli po vojni, celo sproti, in to zmerom z velikim zanimanjem. Niso pa imeli name tako ali drugače ustvarjalnega vpliva; ne zato, ker ne bi bili dobri, temveč zato, ker me literarne teorije niso nikdar več kot toliko zanimale, ne pri njem ne pri kom drugem, saj sem se zmerom ogreval za geslo »Pusti peti mojga slavca«. Njegovi kritični in polemični spisi pa mi tudi niso bili vodniki, vendar iz povsem drugega vzroka: vsaj z njihovim bistvom sem se namreč že po prirojenem okusu zmerom strinjal, tako da name niso mogli primarno vplivati, temveč so me samo potrjevali in dopolnjevali v mojih lastnih presoajah. S tem so mi seveda dajali dodatno trdnost, ki je pri ustvarjalcu nadvse pomembna in potrebna. Če pa se z Vidmarjevim kritičnim pisanjem v čem nisem strinjal, se nisem v tem, da je svoje kriterije postavljal tako visoko, da za naše kraje niso bili primerni, še komaj za svetovno literaturo. S tem pa, po mojem, razvoju domače književnosti ni pomagal, kot je morda mislil, temveč ji je kvečjemu škodil. Kajti kadar hudobna mačeha Pepelki za odhod na ples naloži prehude pogoje, le-tej ne preostane drugega, kot da se razjoče in sploh preneha izbirati grah iz pepela. Po drugi strani pa nisem mogel nikdar spraviti v sklad tega, kako je Josip Vidmar lahko spravil v sklad s svojimi merili na primer Podbevškove avantgardistične pesmi ali pa sicer korektno napisane

politične moralitete Primoža Kozaka, prve v sklad s svojim znanim protimodernističnim stališčem, druge pa v sklad s svojim slabim mnenjem o alegoričnih likih? Vendar pa moram reči, da sem si te in take nejasnosti znal sam pri sebi zmerom blagohotno pojasniti z minevanjem časa in z zasebnimi čustvi — kar pa mi Vidmarjeve podobe nikakor ni skazilo, temveč mi jo je le primaknilo iz prevelikih višin ter mi jo naredilo bolj človeško, saj pravi pregovor »erarre humanum est«.

Osebnost, kot človeka, sem Josipa Vidmarja prvič videl pri sprejemnem izpitu na Igralski akademiji, kjer me je spraševal. Bil je korekten, skoraj ljubezniv. Tak je ostal v odnosih do mene, in kot sem lahko opazil, tudi do drugih, vse do današnjih dni: korekten, preudaren v besedah, prijazen, skoraj ljubezniv. Če izdam neko svojo zasebno skrivnost, moram reči, da sem si na tistem zmerom želel še kaj več, namreč to, da bi kdaj izrekel ali napisal kakšno priznavajočo besedo o mojih pesmih. Glede na njegova načelna izhodišča o pisanju iz človeka za človeka in glede na njegove zahteve po skrbni obliki, sem imel za to vsaj nekaj upravičenih izgledov. Toda to se ni zgodilo. Sčasoma mi je tudi postalo jasno, zakaj ne. Josip Vidmar sicer ceni v umetnosti resničnost, vendar le tako, ki je že prečiščena in po možnosti postavljena na marmornat podstavek; meni pa je všeč kar takšna, kot je. V odnosu do njega se počutim torej kot nekak prevaran ljubimec. Toda ta — z mojega stališča — lepotna napaka me nikakor ne ovira, da ne bi dojel njegove enkratne podobe in da ne bi bil kot Slovenec vesel in ponosen, da ga imamo v svoji sredi.

Zato mu ob njegovi osemdesetletnici (in to je edini stavek, ki je v teh vrsticah zapisan iz jubilejnih nagibov) želim še za naprej veliko zdravja in duhovne svežine.

Janez Menart

Spoštovani glavni in odgovorni urednik Ciril Zlobec!

»lahko pa izrazite svoje mnenje tudi v nekaj vrsticah«, si zapisal v svojem vabilu za prispevek v oktobrsko Sodobnost, posvečeno osemdesetletnici Josipa Vidmarja.

Lahko? V nekaj vrsticah? O Josipu Vidmarju, slovenskem duhu, ki ni samo naš Hesse?

Za ta njegov imenitni življenjski jubilej?

Za »lahko« bi moral biti človek ali pesnik ali mojster aforizma. Moral bi biti to, kar je jubilant sam: unverwechselbar in Gehalt und Gestalt, v svoji eksaktnosti in preprostosti nezamenljiv, tako po idejah kakor po obliki, ki jim jo odmerja.

Slovenski vrh v esejistični umetnosti tiste vrste, ki bralcu hkrati posreduje senčno in sončno plat pojavov v našem življenju, njihovo razpravljalno antitezo in ustvarjalno sintezo (»Zusammenschau«), pregled nad stvarmi, ki ga vznemirjajo, in nad njihovim sprepletanjem, nad njihovimi tokovi, nad čistimi vrelci in mlakužami.

Slovenski duhovni aristokrat z narodnoosvobodilno puško v mislih, v dejanjih. Z občutkom za slovenski zgodovinski trenutek in njegovo mero. S sokoljimi očmi, ki bedijo nad slovenskim prostorom, in z mirujočo sovjo modrostjo: slovenski Konfucij, ki želi, da se imenuje vsaka stvar s pravim imenom. Rahlo nezaupljiv, »z melanholično in malce resignirano vednostjo o življenju, zlasti o ljudeh«, kakor je sam o sebi zapisal v Jesenskih sanjah.

Slovenec Levstikovih razsežnosti. Zato njegovi spisi v slovenskem prostoru povzročajo nenehno ločevanje duhov. In nenehno združevanje. Zmeraj na straži, zmeraj z mečem v roki, kadar se na Slovenskem kaj gnoji. In zmeraj z vednostjo o duhovnih naporih in duhovnih dosežkih širnega sveta. Premaknil in razširil je slovenske duhovne meje: in nas po vrsti vse zadolžil.

Hvaležen sem mu, da je ves zazrt v našo stisko na Koroškem.

Celovec, 5. 9. 1975

Janko Messner

Prvi vtis je vsekakor pomemben, in takšen je tudi moj ob prvem srečanju z njim v Novem mestu sredi 1920. leta: v žepu suknjiča Hermanna Wendla Das südslawische Risorgimento, odločen, samozavesten pogled, vselej naravnost uprt s polemično iskro v očeh; nekolebljiv v opoziciji s konvencionalnostjo in oportunitizmom, premišljen, nagnjen k prečiščenim formulacijam, izogibajoč se vsakršnega, takrat kajkrat nabrekli ga govoričenja.

Javnosti se je predstavil kot književnik in ta dotlej nenavaden naziv je po njem dobil tehtnost in globokost v vseh razsežnostih.

Iskrivost duha in bogastvo misli sta me zatem prevzemala ob srečanjih v Jakopičevem paviljonu, v takrat redkih slikarskih ateljejih in posebno med intimnimi glasbenimi večeri ob Kogojevih skladbah v njegovem stanovanju.

Ob nastopu umetniške avantgarde neposredno po prvi vojni je bil sedanji jubilent tisti vseobsegajoči duh, ki je nepogrešljiv pri slehernem novem, še celó pri avantgardnem pojavu. Ker je izšel iz istih osnov, je njegova trezna, dobro premišljena presoja prispevala k preboju novih idej, ki so si zdržema utirale pot skozi goščo nasprotovanj in natolcevanj. Sam vključen v novi pokret, je bil njegov mentor in učinkovit zagovornik; to je takrat še posebno pokazal, ko je javnosti smelo in prepričljivo predstavil Kogoja in njegovo glasbo.

Med drugim je njegov velik prispevek tudi ta, da dojema umetnost celovito v smislu Albertijevega spoznanja, da ima umetnost sicer svoja pravila, da pa so pravila lepote univerzalna in so različni le načini izražanja.

Potem ko je »izmeril daljo in nebesno stran«, je vse bolj opuščal seganje v neznano, v iskanje vedno novega. Piredil si je zorni kot in do potanjnosti izbrusil prizmo, skozi katero motri in kritično presoja nastajajoče. Vzporedno s tem se je vedno bolj oblikovala njegova osebnost v širokem razponu dejavnosti; ta odseva posebno iz misli in esejev, ki so nedavno izšli v knjižni obliki, in so prav gotovo po svoji globokoumnosti in vsebinskem razponu edinstveni pri nas.

Kakor koli ni njegovo, v pretežni meri odklonilno odzivanje na sedanje pisateljstvo vselej sprejemljivo, pa je kljub temu dragoceno, ker na polemičen način prispeva k razčiščenju in očiščenju.

Marjan Mušič

Zgodovina Vidmarjevega več kot polstoletnega kritičnega spremljanja in nadziranja slovenske književnosti je duhovno toliko razsežna in miselno raznovrstna, da je v kratko besedo skorajda ni mogoče ujeti. Če pa to že poskušam, bi se odločil za naslednjo označitev: Josip Vidmar v literaturi 20. stoletja, to se pravi v literaturi, ki se odpira najraznovrstnejšim skraj-

nostim ali je pod njihovim udarom, vztraja, včasih tudi močno sam, pri klasičnem merilu. Kadar je književnost krenila v ideološko umovanje, jo je naravnal nazaj k prvinski fantastiki kot njenem nepogrešljivem viru. Kadar je krenila v anarhijo, ji je ukazoval nazaj k umu, razumu in odgovornosti. Boj za ravnotežje ustvarjajočih moči — čustva, razuma, domišljije — tako značilen za vodilni tok naše kritike od Čopa in Levstika naprej, je pri Slovencih dosegel svojo najbolj dodelano podobo v Vidmarjevi kritiki. Seveda bi bil njegov klasični koncept mrtev, če bi bil akademiziran. Živ ostaja, ker je notranje razširjen z velikimi območji novodobne literarne izkušnje in ker je zmožen vedno znova odgovarjati neposrednemu slovstvenemu in družbenemu trenutku. Zada je moč osebnosti, delujoče iz sebe in iz središča družbenega dogajanja. Nekje iz globljega zaledja pa neutajljivo deluje še moč slovenske nove romantike ali »moderne«, ki je posebno s svojo župančičevsko, vitalistično varianto pomagala utrditi Vidmarjev umetniški ter življenjski okus.

Zgodovina literarne kritike nam pripoveduje, da privilegija popolnosti ni imel še noben kritični koncept. Vsak, še tako pomemben, globok in živ, je nosil v sebi tudi omejevanje in zaviranje. Točke zamejenosti bi pri Vidmarju lahko ugotavljali na črti: Jenko — nekatere cone Cankarja — Kosovel — Grum — sodobna modernistična književnost. Predvsem tam, kjer prihaja do bolj ali manj očitnega razpadanja klasične norme, klasične v širšem pomenu besede.

Ob problemu, ki se tu odpira in zapira, naj navedem odlomek iz Vidmarjevega prevoda Eckermanna, in sicer mesto, ki nam pove, kako je Goethe sodil o teh rečeh, ko je razmišljal o dveh tako različnih pesnikih, kot sta Torquato Taso in Byron. »Teh dveh pesnikov,« je menil Goethe, občudujoč oba, »ne moremo primerjati drugega z drugim, ne da bi enega z drugim uničili. Byron je goreč trnov grm, ki upepeli sveto libanonsko cedro. Veliki epos Italijana je svojo slavo ohranil stoletja; toda ves 'Osvobojeni Jeruzalem' bi bilo mogoče zastrupiti z eno samo vrstico 'Don Juana'.«

Boris Paternu

Od začetka sem je videl Josip Vidmar smisel svojega razmišljanja in pisanja v opravljanju književnokritičnega dela. Vsa druga njegova aktivnost, kulturna, politična in družbena, je, neposredno ali posredno, izhajala iz zavesti naloge, ki jo je imel za nacionalno poslanstvo.

Doživljanje literature se mu je ravnomerno obračalo v obe smeri, k svetovni in domači zakladnici besedne umetnosti. Vendar so ga zares privlačevali predvsem veliki duhovi, tam Shakespeare, Goethe, Dostojevski, Tolstoj, tu Prešeren, Levstik, Cankar. Imel je neki odpor proti literarni zgodovini kot metodi, za katero je menil, da ni sposobna prodirati do ustvarjalnega procesa in bistva umetnine, pa so ravno izpod njegovega peresa prišli najbolj poglobljeni slovenski literarni eseji svoje dobe.

V Vidmarjevi literarni kritiki sta se uveljavljala in prepletala dva osnovna motiva. Prvi je splošen in teoretičen, drugi specifično slovenski.

Splošnega bi mogli zajeti v vprašanje: Kaj je umetnost in v čem je njeno bistvo? Vprašanje ni abstraktno. Staro je, vsiljuje se od Grkov do današnjega dne in vsaka smer mu določa svojo lastno rešitev, ki jo vsaka naslednja demantira, ker se ustvarjanje pač ravna po nekih zakonih umetnosti, ki se

izmikajo tako čistemu teoretičnemu prijemu kakor tekoči dnevni izkušnji. Njegov najvažnejši zaključek je bil — preprosto posneto — da bistvo umetnine ni v snovi in ideji, marveč na izrazu, s katerim je izpoved realizirana. K razpravam o umetnosti je dal Vidmar pač najvažnejši slovenski prispevek sredi 20. stoletja. Vodilo ga je tako načelno nagnjenje k jasnosti, kakor praktična potreba vidika za vrednotenje književnih del. Osnovna Vidmarjeva literarna koncepcija je temeljila na realizmu, čeprav ni spregledati, da je bil, vsaj v organizacijskem pogledu, zelo povezan s pojavom slovenskega ekspresionizma.

Drugi motiv v Vidmarjevem literarnem razpravljanju je bil izraz tedanjega našega zgodovinskega razvoja. Katoliška filozofska in literarna kritika je trdila, da smo Slovenci izrazito katoliški narod in da je resnično slovensko le tako književno delo, ki izraža božjo idejo. Proti katoliški in krščanski umetnostni doktrini, ki je imelo podporo v močnem gospodarskem položaju slovenskega klerikalizma, je Vidmar uveljavljal pomen svobodoumne miselnosti v slovenski literaturi od razsvetljencev in Prešerna sem, to je, odkar se je z veliko zgodovinsko zamudo oblikovala slovenska posvetna umetna literatura. Svobodoumnosti ni razumel kot svetovni nazor, marveč kot določeno sproščeno stanje človeškega duha, »samo pripravljenost pameti, ki je voljna in ki v najizrazitejših primerih ne more drugače kakor po svoje, res čisto po svoje odgovarjati na velika vprašanja«. Svobodoumnost je torej sprejemal kot duhovno svobodo, kot duhovno svojstvo, ki človekovi individualnosti mimo dogmatične vezanosti omogoča lastno razsojanje. V literaturi je to pomenilo zagovor načela, da sme umetnik govoriti o vsem na način, kakor sta mu ga narekovali njegova miselnost in čustvenost. Načelo umetniške resnice, ki ga je generacijo prej tako uporno s primerom uveljavljal Ivan Cankar, je Vidmar ilustriral na celotnem gradivu napredne slovenske literature. V tridesetih letih je bil ta načelni boj izredno pereč in nujen, zato je tudi naletel na močan, polemičen odpor katoliške misli in literarne kritike vseh variant. V luči našega družbenega razvoja je nedvomno prispeval važen delež k prodoru sodobne slovenske misli.

Fran Petre

Vsakega pisatelja je treba soditi po njegovih najvišjih dosežkih. Pri Vidmarju jih je toliko, da bi jih morali naši pisatelji, zlasti v tem času prazla, še in še preučevati, če hočejo postati dostojni zastopniki našega izročila. Čeprav poznam Vidmarjevo miselnost, jemljem večkrat njegove knjige v roke. Kajti zapovedano nam je, da beremo predvsem to, kar občudujemo. Občudujemo pa lahko samo nekaj izjemnega in čudovitega. Vidmar je s trdim delom od mladih let naprej postal najbogatejša osebnost pri nas in zato z edinstvenim stilom, kjer je učinkovitost preračunana do najmanjšega atoma. Zares skoz in skoz moderen pisatelj, čigar največja strast je naša literatura. Nakopičeni zakladi mu zagotavljajo najdaljše življenje.

Anton Podbevšek

V spominu se mi je ohranilo: konec decembra 1952 sem si za prvi honorar kupil *Literarne kitike*. Novoletni prazniki in zimske počitnice v osmi šoli so bile posvečene avtorju, o katerem naj bi dal na tem mestu strnjeno označbo. Še danes vem, da sem s knjigo živel tako, kot sem kakšno leto

pred tem s Slodnjakovim *Pregledom slovenskega slovstva*. Slodnjak in Vidmar sta »kriva«, da sta moji gorečnosti za aviacijo in — nekaj kasneje za medicino skopneli, pojavilo pa se je zanimanje za literaturo, ki me je privedlo v današnji poklic.

Tak obrat v mladem človeku lahko povzroči samo osebnost. J. Vidmar je osebnost tiste vrste, ki deluje iz središča stvari; to se mi je potrjevalo v mnogih kasnejših srečanjih z njim, ki sem jih imel prek knjige ali osebno.

Ko skušam danes razumsko pogledati na pojav J. Vidmarja, ne morem mimo nekaj temeljnih ugotovitev, ki so resda zapisane v jubilejnem ozračju, ali kljub temu niso samo priložnostne.

J. Vidmar je v slovenski kritiki XX. stoletja najbolj vidna osebnost. V svoji kritiški praksi je bil najbolj celovit, zajemal je vse ustvarjalne možnosti (besedno, likovno, glasbeno in gledališko umetnost) in je to svojo dejavnost, kar je posebno pomembno, tudi teoretično ekspliciral. Teoretično relevantna tematizacija izhodišč in vsestranska kritiška praksa sta Vidmarja postavili v položaj, da je zadnjih šestdeset let o osrednjih vprašanih slovenske literature in kulture izrekal osrednje besede.

Teoretično je vsekakor najbolj izdelano Vidmarjevo literarnokritično preučevanje, ki je zasnovano na konkretnih spoznavnih aspektih in predstavlja izviren idejno-estetski sistem v slovenski misli o literaturi. Ta sistem ima svojo kontinuiteto in zvestobo poglobitni estetski misli, ki ga vodi pri praktičnem udejanjanju. Vitalistična zasnova, ki svoj sestav gradi na klasično-humanistični viziji človeka in zgodovine, je postala iradiacijsko središče, ki je notranje zaokroženo, duhovno smiselno in intelektualno spodbudno celo, kadar deluje *per negationem*. Preučevalna praksa, ki je izviralala iz tega središča, je bila vedno dejanje, prebujenje ali osvestitev. Te lastnosti so — po avtorju samem — vedno sestavljale smisel neke kulture, ki je od samega začetka naprej zmeraj težila za tem, da bi se življenje spoznalo in bi se človek zavedel samega sebe. Nagibi Vidmarjevega dela so bili, da se »razbije zaostala in omejena duhovnost«, ki je označevala »džunglo slovenskega duhovnega in družbenega življenja« (*Misli*, str. 31). Ker so bili ti nagibi čisti, so bili tudi uspehi kritikove dejavnosti pretežno tvorni in plodni. Takih trenutkov je bilo v Vidmarjevih posegih tako v literaturo kot v zgodovino nešteto, zato je njegova misel o zgodovinskih, kulturnih in idejno-estetskih problemih pomembno duhovno dejanje, ki s svojimi razsežnostmi sega čez okvire jezika in naroda, v katerem je nastala.

prof. dr. Jože Pogačnik

Ko bi pisal dnevnik, bi zapisal ob tej visoki obletnici nestorja naše slovenske kritike, tiste literarne kritike, ki je znala kmalu ali pred pol veka že prebiti posluš ali občutja zgolj za literarne formalizme in ki je znala vpreči svojo literarno kritično misel v službo svojega naroda ali ljudstva, a hkrati tudi v službo človeštva, kolikor je bila misel ali občutje ali borba za svoje ljudstvo pač samo del ali neločljivi del borbe za svobodno rast človeka ali vsake človeške osebnosti . . . — bi zapisal, kako je kritik Vidmar, ki je prišel v našo slovensko kritiko s svetovljanskimi pogledi in razgledi, začel pri nas zgodaj že uporno bitko za to, da bi iz naše literature, ko ta hoče biti podoba našega človeka, nastajala vredna literatura, literatura s svetovljanskimi razsežnostmi, in ne da bi bila svetovljanska zato, ko zna bolje ali slabo posnemati tuje, da bi bila svetovljanska.

Prav to, ta privrženost svojemu ljudstvu ali narodu in vera vanj sta Vidmarjevo kritiko za vselej povezala z njegovim ljudstvom... in z vsakim človekom, ki se koderkoli na našem planetu bije ali se mora bití ali krvaveti in umirati za sproščeno človeško podobo.

9. septembra 1975

Ivan Potrč

Ker branje je zmerom predvsem srečanje in pogovor z nekim morda že davno umrlim človekom, ki nam govori — kot lirik — neposredno o sebi, ali pa nam pripoveduje o življenju in svetu ter se nam pri tem neposredno razkriva.

Josip Vidmar, 1954

S kritičnim presojanjem Josipa Vidmarja se soočam že dvajset let, od svojih študentskih dni, ko nam je bil eden prvih in najzanesljivejših vodnikov v svet slovenske literature. In ko so minevala leta ter so bila ta srečanja vedno bolj kompleksna, sem z vse več razumevanja za odtenke, a obenem tudi, moram reči, z nekoliko manj pristnosti za okoliščine, ki jih je ta kritika neposredno spodbujala, dobil občutek, kako bralec mojega podnebja (v vsem primeru Vidmar) predvsem razvija svoje intenzivno, tako bistveno nostalgično iskanje kritika. Kajti ta skoraj pravljlična nostalgija tolikerih naših generacij za kritikom, ki bi mu bilo morda spet lahko ime Antun Gustav Matoš ali Jovan Skerlić, je imela v srečanju s tako zgrajeno, popolno in v marsičem določeno Vidmarjevo osebnostjo možnost, da vzporeja, parafrazira in se spominja marsikatere zapravljenosti možnosti. Biti kritik velikega formata, biti vseskozi dolgo obdobje navzoč na bojišču polemik in vsakdanjih bojev za knjigo, kulturo, izrekat, kot na vsakodnevem jutranjem testu, svoja stališča v neposredni obliki visokonakladnega tiska, biti v zrelih letih vsak dan aktiven, biti vedno za opredelitev, nedvomno stališče, za nenehno nadaljevanje, — vse to je bilo v Vidmarjevem primeru vseskozi tako logično, tako preprosto, tako naravno. To dejansko nekaj pomeni in vse to se je že zdavnaj stopilo z osebnostjo in dejanji Josipa Vidmarja. Resnično ni nikoli živel od spominjanja na preteklost in od zdavnaj dobljenih bitk. Nasprotno, negoval je in še neguje kritično razsojanje kot način, odnos življenja. Kot samo življenje.

Tako so se bralcu mojega jezika sanje o enem in edinem kritiku, ki sedi in bere vrh piramide neke nacionalne literature, do neke mere uresničile, ne v okviru tega jezika, pač pa v razgibani strukturi slovenske literature. Naše pogosto tarnanje, da nimamo dobre in privlačne, z vertikalami naseļljene literature, ter zato posredno nimamo niti svojega Barthesa in svojega Sartra, je iskalo izgovor prav v misli na Vidmarja. Pri nas se kritiki takšnega formata in teh let že zdavnaj utaplajo v svojem popoldnevem spancu in se ne zanimajo prav za nič, razen za lastne spomine. S tem ko je Vidmar porušil to shemo in so ga pogosto prevajali ter je bil dejavno prisoten v območju srbohrvaškega jezika, je imel, in to se dogaja še vedno, vlogo edinega možnega kritika, ki nas spominja na idilične čase velikih avtoritet v naši lastni kritiki, spominja nas na minule čase, na tako imenovano čisto situacijo, ko se je, kot pravijo, vedelo, kdo je kdo in kje je kaj.

In tako kot je v nedavni Matičevi interpretaciji zanj prav tako kot za Bretona, v parafrazi že oddaljenega branja Hamsunovega *Pana*, pisanje in

prisotnost pisanja eden od najpomembnejših načinov, kako raztegniti čas, tako je za Vidmarja ta vrsta neštetihs vsakodnevnih intervencij, interpolacij, pisem, odklonilnih stališč, način nekega popolnejšega in avtentičnejšega življenja. Vidmar je dejanski primer, kakšen bi lahko bil kritik, ki bi v sebi združeval aktivnost Jovana Skerlića in fleksibilnost Milana Bogdanovića, z vsemi pogojnostmi, ki jih takšna združitev nujno nosi v sebi. Se pravi, da bi pisal in vojeval boje za svoje nazore tudi še v letu 1975.

Vendar pa si drzmem trditi, da v trenutkih disperzivno razvite, razkošno bogate in s številnimi pluralizmi utemeljene sodobne srbske književnosti takšna osebnost ni niti možna niti ne bi bila učinkovita. Prav v razpršeni razsvetlitvi sodobne srbske književnosti je dandanes neprimerno privlačnejše in mogočnejše orisano to veliko gibanje, ta velika bitka, to dohitevanje številnih generacij, ta pogosto surovi literarni turnir. V tolikšni meri je nostalgija za kritikom, ki mu je bilo nekoč ime Jovan Skerlić, drugič Milan Bogdanović, in ki mu je v neposredni bližini dandanes ime Josip Vidmar, plemenito prisotna kot opozorilo, kot opomin, kot spomin.

Ko je Vidmar že pred davnim časom pisal o Župančiču, je med drugim poudaril naslednje: *Tretja drama, ki jo je pesnik moral živeti, je najsplošnejša drama vseh nas in vsega živega, drama življenja in smrti, drama življenja z zavestjo, da te nekoč in nekje neogibno čaka smrt.*

V tem primeru je pesnik enak kritiku, zato sem imel zmerom občutek, da je v Vidmarjevi akciji prav vsak dan poudarjena tolikšna mera zakrknjenosti, trmoglavosti, potrebe po kljubovanju, in vse to za ceno številnih odtenkov, pogojnosti, refleksov.

Tu šele odpiram stran konkretnih pa tudi nejasnih, skoraj nevidnih vplivov Vidmarjeve osebnosti in njegovega dela na področju literature in kulture svojega jezika, obenem pa opozarjam, kako pomembnih razsežnosti in neposreden je njegov delež pri oblikovanju in razvijanju institucij take ravni, kot je Sterijino pozorje. S tem hočem povedati, kako je ta nostalgija za kritikom nas vse v zvezi z njim venomer spodbujala in hkrati iz njega ustvarjala merilo. Ne toliko merilo vseh stvari kot merilo vsakega stališča, ki ga je Vidmar zavzel in ga še zavzema, in to kot edino možnost tistega Matičevega in Bretonovega raztegnjenega življenja, ki se ne bo nikoli končalo.

Vidmarju veliko dolgujemo, predvsem spoznanje o temeljni, pregledni strukturi in toku slovenske književnosti od Prešerna do Cankarja in Župančiča; in ko ga teh dvajset let spremljam in opazujem *s strani*, se pravi iz najboljšega mogočega kota, kako stopa in neposredno vpliva na stopnjo kulturnega dogajanja v mojem mestu, Novem Sadu, kako stoluje in kako se vedno znova opredeljuje, kako pravzaprav dežura na straži svojega sicer pravadnega, a resnično osebnega okusa, — sem pogosto premišljal o vrsticah, ki jih je posvetil enemu tipično »svojih« piscev. Zato lahko, tako kot je on ugotavljal za Župančiča, tudi sam rečem, da je Vidmar v svoji kritiki ohranil in *bo delil našemu življenju darove bodrosti, radosti in plemenite zamaknjenosti ter poslušnosti skrivnosti sveta in velikemu imperativu življenja, ki ga človek nosi v sebi.*

Vidmar, naša utelešena nostalgija za kritikom, kakršnih več ni.

dr. Draško Redep

Priznam, da me vabilo uredništva Sodobnosti, naj opišem oseben, celo intimen pogled na vlogo Josipa Vidmarja v slovenski družbi, kulturi in književnosti, spravlja v zadrego; saj ne morem mimo zavesti o slavljencevem javnem nestrinjanju z vsem, kar počnem, recimo kot pisatelj ali publicist, ali s tem, kar zame pomeni informirano, reflektirano in inovativno obravnavo pojavov v slovenski kulturi, oz. novo pisavo v našem leposlovju.

Josip Vidmar je v toku svoje literarnokritične kariere večkrat izpovedal misel o avtonomnosti literature in jo utemeljil na neodvisnosti umetniške vrednosti od ideologije (Lenin in Tolstoj). Zdi se, kot da je kasneje to misel spremenil, oz. kot da so nekateri njegovi javno znani postopki v nasprotju z njo. Če si poskušam razložiti razvoj omenjene Vidmarjeve misli, moram seveda pomisliti na številne sorodne in podobne formulacije umetniške »svobode« in ugotoviti naslednje: te svoje misli naš avtor ni vodil v tisto smer, kamor so jo nadaljevali njegovi vzorniki in somišljeniki, in kakor je o tej problematiki razmišljala in še razmišlja npr. sodobna sociologija, literarna teorija- socio-lingvistika, semiologija itd. Avtorji, ki jih imam v mislih (Marx, Lukács, Goldmann, Barthes, Shils, Adorno, Marcuse . . .) vsak po svoje pa vendarle v nekem smislu soglasno opisujejo model razmerja med umetnostjo in ideologijo-mitologijo, oz. posameznikovo (intelektualno) in kolektivno zavestjo, kot binaren model z nasprotujočima si póloma. V tem modelu si stojita nasproti iščoči, kritični posameznik in vpeljšani, zakoniti sistem vrednot, pa najsi bo Literatura, Kultura, Politika, Vera, Zgodovina . . . Intelektualec je nasproti temu redu brez upanja, je tujec, problematična osebnost, celo zločinec.

Na prvi pogled se zdi, da je Josip Vidmar v svoji karieri zamenjal optiko Junaka za optiko Zakonitega sistema vrednot, stališče estetike za stališče ideologije in v tem ravnal podobno kot Josip Stritar, ki je nasproti praksi evropskega romana 19. stoletja uveljavil prakso družinske povesti, v kateri ni junak nihče drug kot pravični oče, ki po različnih pripetijah le uspe obdržati svoje družinske člane pod svojim pokroviteljstvom. Zdi se, da gre pri Josipu Vidmarju za nekakšen prelom, in predpostavlja se, da gre za prelom pri Josipu Stritarju; vendar menim, da je Stritar v slovenski literarni zgodovini na splošno nepravilno razumljen, in da pravega preloma sploh ni bilo: geslo o avtonomnosti umetnosti (»Umetnost je gospa, ne pa dekla«) je Stritar kasneje (po letu 1876) le razvil na ta način, da je zanj umetnost postala prava oblastna in modra gospa, ki vse ve, in ki mora ljudi o čem tudi poučiti. Kaj želim povedati s tem primerom? Bržkone Josip Vidmar ne ravna, kot ravna, iz nekakšne samovolje ali samoljubja, ali (kot se mu pogosto očita) iz nerazumevanja, temveč mu *kot slovenskemu pisatelju ni mogoče* (ker pripada slovenski literarni tradiciji, ki je kljub vsemu še izredno močna) izoblikovati modela, kot so ga izoblikovali omenjeni tuji avtorji. V bistvu pri Vidmarju ne gre za nikakršno neskladje in za noben prelom: odgovor na vprašnje, zakaj ni ostal »zvest« svoji zamisli o avtonomnosti umetnosti, in zakaj Slovenci še dandanašnji nismo povsem prepričani v omenjene binarne modele, je morda v Vidmarjevem znamenitem spisu o kulturnem problemu slovenstva, v katerem je izraženo mnenje, da je majhen narod »še posebej ustvarjen za to, da proizvaja kulturo«, kar pomeni, da je v tem njegova moč in veličina. Če je moč in veličina skrita v literaturi, tedaj ta literatura ni primerna za to, da bi prikazovala slabosti, majhnosti, bedo in zmedo, ter da bi kazala upor zoper ustaljene kulturne

vzorci. Literatura je tisto mesto, kjer zmagujemo, ne pa propadamo, kjer smo Pravi, ne pa problematični junaki. Vsaka pomota literarnega junaka je že civilni zločin.

V tem je po mojem intimnem prepričanju skrivnost oblastnega in mogočnega Josipa Vidmarja, ki neutrudno bdi nad skruitvami Svete Kulture.

Dimitrij Rupel

S prevodi Krleža in Molièra, če omenim najzajetnejše, je Josip Vidmar slovenskega igralca obogatil z novimi razsežnostmi odrskega izraza.

Vladimir Skrbinšek

V Vidmarjevem življenju so opazna tri velika dejanja. Prvo obsega posvetitev ocenjevanju domačega slovstvenega ustvarjanja, izdajanja lastne kritične tribune (Kritika 1925—1927) ter ingeniozno opravljanje izbranega poklica, ki je dalo trajne rezultate v oceni posameznih slovstvenih del kakor tudi v osebnosti (Prešeren, Cankar, Župančič).

Drugo Vidmarjevo dejanje pomeni spis Kulturni problem slovenstva (1932), s katerim je avtor za najhujšega unitarizma onemogočil vsako kolikor toliko resno špekulacijo, da bi Slovenci prevzeli kak drug južnoslovanski govor za knjižni jezik namesto slovenščine. Prepričan sem, da so njegovi dokazi delovali tudi na važne politične odločitve.

Iz le-teh dveh dejanj je organsko vzraslo tretje: Vidmarjeva priključitev osvobodilnemu gibanju in njegova vodstvena funkcija OF in SNOS, ki je nedvomno vtisnila tema organoma Vidmarjev osebni odtенок.

S temi velikimi dejanji pa ne morem uskladiti treh sporadičnih pojavov v Vidmarjevi kritični aktivnosti, in sicer: mladostno idealno, vendar ne docela premišljeno zavrnitev Župančičeve Veronike Deseniške (1924), enostransko obsodbo Kocbekove novelistične zbirke Strah in pogum in preosebno oceno Lesene žlice J. Kozaka (1952).

A. Slodnjak

Mnenja Josipa Vidmarja o mojem delu v gledališču sem zmeraj visoko cenil in spoštoval. Občudujem njegovo razločnost, s katero tudi zamotani problemi, ki jih v slovenskem gledališkem življenju ni malo, postanejo na mah razvidni in jasni.

Njegova sodba je ostra, a nikoli žaljiva. Ljubezniv je kot človek in duhovit sobesednik.

Nasveti Josipa Vidmarja slovenskim kulturnim delavcem so zmeraj vredni premisleka in, če je, kot sam pravi: slovenska kultura ladja, izpostavljena vetrovom in vplivom z vseh strani, in da se je zaradi tega težko obdržati na jamboru, je on sam eden tistih redkih Slovencev, ki so zaradi svoje izjemnosti že pol stoletja prav na njegovem vrhu. Pokončen človek in bogata osebnost.

Jurij Souček

Tisti, ki smo po vojni stopali v slovensko kulturno javnost, v književnost, smo se znašli že pred dano zgodovinsko osebnostjo, pred njeno NAVZOČNOSTJO, vidiš jo, od koder koli se ozreš, ki je ne moreš kratko malo obiti, temveč jo moraš upoštevati ali pa se z njo spopadati (v vrhove letijo strele), ker drugače leže vate z vso svojo težo in vrhom, z osebnostjo,

ki je zaradi svojega bogatega ustvarjalnega opusa in svoje navzočnosti v zgodovinskih dogodkih lahko marsikaj in marsikdaj DRUGAČE videla svet in dogodke okrog sebe kot mi, ki smo ga v svoji mladostni zagnanosti prav tako želeli gledati po SVOJE, pred osebnostjo, ki je bila v svojem vrhu morebiti večkrat tudi bolj osamljena kot mi, a je ostala do kraja zvesta sama sebi... S svojo živo prisotnostjo, z ostrino kritičnega duha nas je nenehno vznemirjala, silila, da smo bili tudi mi iz dneva v dan navzoči v slovenski kulturni javnosti, da smo se morali bojevati, se soočati s svojo doslednostjo, zavzemati svoja stališča, javno ali intimno, se ob kulturnih dogodkih opredeljevati za ali proti, da smo primerjali, zanikovali, mu dostikrat pritrjevali, pa se tudi ne strinjali z njim, a ko da smo pri tem preizkušali sami sebe, ob njegovi MOČI svojo moč, voljo, svoja doživetja, spoznanja, gledanja...

3. septembra 1975

Leopold Suhodolčan

Srečaval sem ga že pred vojno. Če se ne motim, je bil prav Ferdo Kozak, tedanji urednik Sodobnosti, tisti, ki mi je omogočil prvo srečanje z Josipom Vidmarjem, seveda povsem naključno in mimogrede. Zgodilo se je v Kozakovem stanovanju, v sobi, kjer je sprejemal pomembne in manj pomembne sodelavce revije. Bil je prijazen, ljubezniv, toda kaj redkobeseden z menoj, kriv pa sem bil sam, strmel sem vanj menda tako neumno in s tolikšnim občudovanjem, da drugega ni mogel. Spominjam se njegovega nasmeška in njegovih oči... smehljal se je, ker ga je zabavala moja nerodnost, gledal me je kot mladega človeka, ki bi veliko rad, a še ne ve, kaj bi sam s seboj. Vendar sem se dobro počutil in vsa moja pozornost je bila posvečena pogovoru, ki je veselo in sproščeno tekkel med Kozakom in Vidmarjem. Naj bom odkrit: nista govorila o literaturi. Niti z eno samo besedo je nista omenila. Kakšno presenečenje zame, ki sem pričakoval od njihju kopico modrosti in najbolj resnih sodb o vsem tistem, kar me je tedaj zanimalo. V kasnejših letih sem bil deležen iz njegovih ust tudi takšnih in še hujših modrovanj, prebiral sem jih v njegovih knjigah in zmeraj je bilo v njih dosti koristnega zame. Če bi ga preveč hvalil, bi bilo verjetno smešno. Vem, da hvale ne mara in da mu je zoprno občudovanje ljudi, ki to radi počenjajo. V meni je ostal spomin na tiste prve dni, do danes ga še nisem spremenil, ker si želim ohraniti njegovo pristnost in neposrednost. Bil bi zelo zadovoljen, če bi bila v tem enakega mnenja...

Milan Šega

(Po zapiskih v »Dnevniku 1941—1945«)

Josip Vidmar je bil 27. aprila 1941 soustanovitelj Osvobodilne fronte slovenskega naroda kot predstavnik slovenske kulture. Čeprav je bil politično predsednik OF, je pri tem delu dosledno izpolnjeval svojo kulturno poslanstvo. Že 26. junija 1941 je vodil sestanek pisateljev z Borisom Kidričem, ko je bil sklenjen »kulturni molk« za Slovenijo. Konec julija 1943 je razburil okupatorja v Ljubljani letak, ki sta ga podpisala Josip Vidmar in britanski major W. Jones s pozivom v OF. »Izjavi sta bili izvrstni« sem si zapisal. 21. sept. 1943 je na osvobojenem ozemlju Vrhovni plenum OF sklenil prirediti vrsto kongresov, med temi tudi kongres kulturnih delavcev, in je bil Vidmar določen v organizacijsko skupino. Takrat sem po nalogu

I OOF napisal skeč za propagando posojila svobode in mi je bil Saša (partizansko ime Vidmarja) prijazen svetovalec ter izročil igro igralcem na Iglcu, ki so jo pa med nemško ofenzivo izgubili. 10. oktobra 1943 je bil na Suhorju kongres slovenskih pravnikov. Navzoč je bil tudi Vidmar, ki je v razpravi pokazal tolikšno razumevanje za pravo, da sem si rekel, da bi bil Vidmar dober pravnik, kar ni čuda, saj temelji njegov poklic literarnega kritika na istih prvinah kakor pravna znanost. Ko smo bili od 25. oktobra do 6. septembra 1943 med nemško ofenzivo v podzemskem bunkerju na Rogu in ždeli v popolni temi in tišini, smo stisnjeni med seboj razpravljali tudi o slovenski književnosti, o kateri je Vidmar kar predaval; 30. oktobra sem zapisal: »Bil je zelo zanimiv pogovor z njim. Poklic kritika jemlje ne le resno, temveč kot življenjsko nalogo in ima namen svoje literarno-kritično delovanje uravnati v tisto smer, ki jo ima on za pravilno.« Rad bi bil še več zapisal, če bi ne bil moral pisati pri zasenčeni svečki v kotu bunkerja. Po vrnitvi iz Jajca od zasedanja AVNOJ je Vidmar 3. jan. 1944 vodil v Semiču Kongres slovenskih kulturnikov in imel uvodni govor na temo »Kdo si, ki vodiš narod moj?« To je bil znamenit govor, ne osebni politični credo, temveč objektiven, s kulturnega vidika opredeljen sklop stvarnih dejstev za Komunistično partijo Slovenije. Kakor vedno, je pobudil glede na nazorske opredelitve svojevrstne pripombe. Jaz na primer, sem si tedaj zapisal, da bi naj govornik še naglasil, da je to »narodni genij, ki odseva iz Prešerna, Levstika in Cankarja in se je utelesil v OF, v katerega okviru ga vodi KPS.« Še isti mesec je bil Vidmar pobudnik ustanovitve in organizacije »Slovenskega narodnega gledališča« in »Znanstvenega inštituta«. 1. februarja 1944 je po velikem političnem zboru na temo AVNOJ v Črnomlju na sledeči prireditvi, kjer so bili tudi člani AVNOJ Moša Pijade, dr. Ivo Ribar in drugi, izčrpno govoril o slovenski kulturi in poudaril njen humanizem, ki ga izraža v NOV. Držal je še naprej svojo roko nad gledališčem in je po uprizoritvi »Kralja na Betajnovi« v Črnomlju 15. febr. 1944 govoril o pomenu te drame, Kardelj je njegova izvajanja še dopolnil. »Referat je bil izvrsten« (moj zapis.) 29. aprila 1944 je istotam na akademiji za proslavo obletnice OF predaval o »novih elementih, ki jih je OF vnesla v naš narodni značaj«. Drugi dan je govoril na javnem zboru za to proslavo. Pozneje je skušal uresničiti zamisel o književni reviji in zbiral (in odklanjal) prispevke partizanskih pisateljev. Ne vem, zakaj ni prišlo do te revije, morda tudi zato, ker je imel skladno s svojimi načeli za tiste prilike prestrogo merilo.

O kulturnem delu Josipa Vidmarja na osvobojenem ozemlju bi bilo, zlasti če so ohranjeni njegovi govori, napisati obširno razpravo. Omenil sem samo nekaj drobcev iz svojega dnevnika. S svojim aktivnim kulturnim delovanjem je nedvomno obogatil politično, vojaško in revolucionarno dejavnost OF z močnimi sestavinami kulture. To območje kulturne dejavnosti je dalo OF za osvobodilna gibanja nenavadno in izvirno, poudarjeno humanistično ljudsko demokratično vsebino. In v tem dogajanju je bil Josip Vidmar osrednja osebnost.

Makso Šnuderl

Spoštovani Ciril Zlobec!

Vaše povabilo, naj prispevam svoje mnenje o kritiku Josipu Vidmarju za oktobrsko številko Sodobnosti, sem vzela resno, čeprav se mi zdi malce provokativno. Namreč, če bi pisala dnevnik, dvomim, da bi vanj pisala o jubilejih naših vidnih kulturnih delavcev.

V moji zavesti je Josip Vidmar že od vsega začetka častivreden razgledan gospod, ki mi je bolj znan iz institucionaliziranih kulturnopolitičnih teles kakor kot soustvarjalec slovenske književnosti in kulture, kot jo doživljam jaz. Z akademikom Josipom Vidmarjem izhajava iz tako vsestransko različnih izhodišč, da gotovo živi on čisto mimo mene in jaz mimo njega. Njegova kritična razmišljanja v dnevnikih, njegova osvetljevanja naših vidnih pesnikov (Prešerna, Župančiča, Kosovela ter misli o, recimo, Gončarovu ali Kafki), me niso nikoli pritegnila do take mere, ki človeka spodbudi k razmišljanju, ampak so me vedno le poučevala. Njegov gojeni humanizem me ni pritegnil, njegovo dosledno klasično estetsko izhodišče do literature in umetnosti sploh mi je tuje. Razumljiv mi je le njegov način dela (politično aktiven, nenehno parcialno v kulturnih sferah delujoč, zmožen odgovoriti na vsako stvar po logiki Pitagorovega izreka), saj je izrazit predstavnik tistega dela slovenskih kulturnih delavcev, ki so zakoreninjeni v pozitivizmu, čeprav so v mladih letih brali Dostojevskega.

Z moje strani upam, da so vse časti, ki jih je dosegel, iskreno priznanje tistih, katerim po svoji miselni strukturi in načinu življenja pripada.

Ljubljana, 30. VIII. 1965

Saša Vegri

Grenki vonj oreha. Soča — mlaka. Štiri zvezde, luna. Na obzorju sedem smrek. Senik. Preštejem še enkrat. Prav. Senik je razvalina. Kot obrnjeno srce štrli v nebo. Mraz. Ne zebe, le hladi. Mar niso na ovinku vrgli v jamo bersaljera? Nihče mu dvajset let ni hotel vreči rož. Nobeden noče danes vedeti za grob. Tam mimo kamen. In kapela. Konj je zvrnil kmeta. Mati božja je z mezincom pridržala voz. En hlod je kakor špargelj. Marija pa blondinka, s trajno. Estetika slikarjev krucifiksov ne odjenja. Kmet je plačal za hvaležno misel, ne za kletev! Desno ropotajo gamsi, levo je kuzuza. Listi kakor nož. Potegneš, se urežeš. Žolte krpe koruzišč — kareji kmečke vojske. Zadnji. Tu, tam, ko top, drevo. Dobojevano je. So bersaljera stolkli s puško, z renčelico?

Z ihto, staro tisoč let.

Na griču križ. Pokopališče. Vrh Soče tam predor. Še pet minut, in bo kot riba gotal nočni vlak, ki se iskri v Gorico. Zaupati, kako mi je, ker sem svoboden? Okus po medu od kostanjev. Sem, pika. Grem. Ura bije po domače. Na en zvon. Zakaj ne vstane tisoč let rodov? O njih vemo, oni o nas prav nič. V pravljicah je, pravi pravljicar, resnica — sem svoboden. Komu naj plačam za razkošje? In kam naj rečem hvala? Mrtvi so gatrože, živim je pa vse le ditiramb. Kdor joče, sodi k mevželjnom. Ampak takrat, ob koncu, smo jokali smeh! Postavim prst, na slepo, v čas — Ciril, Metod. In tisoč let noči. Brez lune, kot je moja. Po kakšnem čudežu sem prvi rod, ki je svoboden? Na glas si, po otročje, ponovim: Ciril, Metod, in prva generacija. Kdaj bodo fajmoštri zanizali v roženkrance jagodo: En očenaš za našo svobodo? Vsaj to bi vendarle storili zanjo. Vsaj s tem bi se nemara odkupili. V tisoč letih. Za preteklih tisoč. Pozabljam, si ponavljam. A ni ljubljanski literat zapisal, da se iz pozabljenja baš rodi življenje? Bistro. Z Vidmarjem sta si bila v laseh. Se reče — oni plešast, Vidmar grivast. Kako si je ta beli grm tlačil pod melono? Še v grmih mu štrli obakraj pod klobukom, cukrasto. In brzostrelka z marša v Jajce! Si res ni mogel najti bolj marcialnega pihalnika? V očeh, ki gledajo v fotografski aparat, je ogenj,

v nabojišču pajek. Ampak kako je nosil polcilinder? Vsaj s Severjevo bravuroznostjo v Glembajevih? Pa rokavice? Rožo v gumbnici, po dobrih delih v gledališču, v drobnih urah, proti domu? Novica, da je Bevk v hribih, je postorila več kot sedem jurišnih skupin. Vsi vredni so odšli. Mudilo se jim je. Na dnu kulturnega rešeta so ostali gnilčki, nič, makulatura v pumparicah in v baretkah s križem. Odhajali so v dne, ko se je barometer zibal le na dež. Pripravljeni zgubiti vse, dobiti nič.

Obirati krompirjeve olupke. Navajeni lestencev, špeglov po kavarnah, otoman in vinsko rdečih plišev. V letih, ki jih Dante že ne jemlje več v mar. So si z dlani prerokovali srečni konec? Se niso prav tedaj sesipala cesarstva? Nihče jih ne bi gonil, teh imen, če bi se zakaširali v meščanske blagre. Ponižali bi se kot preslica in drug plevel — vihar bi zdrsnil čez. Pozneje, kaj se ve, nemara, saj, nunc arma tonant, nikoli ni prepozno, v dne, pred zmago bi podprli zmagovalce — bi zmagovalci zmagali, če bi se plebiscit velmož presukal? Dandanes včasih saltimbanci, klovn, ropotála bolj zaležejo. Nosovi iz srebrnega papirja. In ko je fant namazal strojnico in si je hribovec optal ranjenca, je oni tam iz Sofokla, Prešerna, Heineja podil uši. Življenjska pot, ki vzbuja spoštovanje. Če ne bi vzdržal rod, ki se je zgledoval pri Gubcu, Maistru, Judenburgu, Cankarju in Trubarjevi trmi — kaj bi ostalo nam? Mizerija naroda, zakuhana v krop. Vre, nič soli, kadi se. Smod in kotel, notri prazen. Ostala bi pokopališča, pač. Kot na Koroškem — tam jih še na ploščah ni, samo v grobovih. Kdor je za domovino padel, je preživel. Patetičen zapis iz pozne renesanse, menjajmo: Če bi se pa Brdavsus spet hotelo kdaj po Dunaju razsajati, bo kdo spet kot v en mah posekal cesarici lipo?

Moj bersaljer molči. Molčijo psi na Stopcu. Oreh kraj poti, ki so jo spraskale štibale prednikov, ko so odhajali pod Kozlov rob prodajat gozdne jagode in kupovat želblje — še s križa padeš, če jih ni! Svoboden sem. In sram me je. Preveč je upnikov. In vsi so mrtvi.

Saša Vuga

Z Josipom Vidmarjem sem se prvokrat srečal pred več ko štiridesetimi leti. Ne osebno, marveč z njegovimi prispevki v slovenskih literarnih revijah, med njimi tudi s takimi, ki so posegali v idejno-politično problematiko tistega časa. Tako je leta 1932 napisal in izdal razpravo o kulturnem problemu slovenstva, ki je dala povod številnim polemikam o slovenskem nacionalnem vprašanju. V naši tedanji marksistični publicistiki je razprava nalletela na precej kritičnih pripomb, kar zadeva njena teoretična izhodišča in nekatere politične zaključke. Nihče pa ni dvomil o tem, da s svojo odločno obrambo slovenske nacionalne samobitnosti pogloblja »ločevanje duhov« v vrstah našega liberalnega izobraženstva. Iz tega procesa se je tisti čas rodila revija Sodobnosti, ki je v zadnjih letih pred osvobodilno vojno ob vse aktivnejšem sodelovanju marksističnih publicistov postala sila pomembno zbirališče slovenskega naprednega, antifašistično usmerjenega izobraženstva.

Od začetka tridesetih let sem spremljal Vidmarjevo pisanje o tedanji slovenski literaturi. Čeprav se z nekaterimi njegovimi teoretičnimi pristopi k problemu umetnosti v družbi nisem povsem strinjal, sem ga zmerom cenil kot kritika-esteta, ki je s svojim globokim smislom za resnične estetske vrednote med prvimi opozarjal na dva tako pomembna predstavnika slovenske napredne književnosti, kakor sta Miško Kranjec in Prežihov Voranc.

Osebnostno sem se seznanil z Josipom Vidmarjem tam nekje v začetku leta 1940, ko sva s pokojnim Borisom Kidričem šla k njemu, da bi ga povabila, naj sodeluje v nekaterih akcijah, ki jih je komunistična partija začela, da bi kar najbolj utrdila ljudsko fronto proti imperializmu in fašizmu in k temu pritegnila kar najširši krog slovenskega izobraženstva. Josip Vidmar je takoj pristal in tedaj se je pričelo naše zelo tesno sodelovanje, ki se je v letih osvobodilne vojne nenehno poglobljalo in ga po osvoboditvi tudi pripeljalo v vrste komunistične partije.

Prvo leto našega sodelovanja sva se še večkrat srečala, v krogu Sodobnosti, v odboru Društva prijateljev Sovjetske zveze in še marsikje, vse do tistega, da tako rečem, zgodovinskega srečanja v aprilu 1941, dobrih štirinajst dni po začetku tuje fašistične okupacije. Spet sva z Borisom Kidričem prišla v Vidmarjevo vilo pod Rožnikom, vendar to pot nisva bila sama. Zbrali smo se predstavniki komunistov, krščanskih socialistov, naprednega sokolstva in pa trije zelo ugledni slovenski kulturni delavci, jezikoslovec Franc Šturm, ki je pozneje padel kot žrtev »črne roke«, Ferdo Kozak, dolgoletni urednik Sodobnosti, in Josip Vidmar, ki je kmalu nato postal prvi predsednik tistega aprilskega dne ustanovljene Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

In potem smo z Josipom Vidmarjem bili in ostali skupaj v največjih preizkušnjah, enih misli o vseh bistvenih vprašanih našega boja za svobodo...

Boris Zihlerl

O Vidmarju bi si v »Dnevnik« zapisal tole:

Josip Vidmar je največji literarni kritik svoje generacije pa tudi svoje dobe na Slovenskem. Tudi v nobeni povojni generaciji še ni nastopil kritik, ki bi literarno umetnost presojal enako pronicljivo, z enako zanesljivim občutkom in znanjem. To je mnogopoveden element za kulturnozgodovinsko oceno tega pisatelja. O moči in pomenu njegovega duha govori tudi dejstvo, da je poleg Borisa Zihlerla menda edini, ki ga kot slovenskega umetnostnega misleca v pozitivnem ali pa v negativnem smislu danes upošteva jugoslovanski in mednarodni prostor. Mednarodno zanimivega ga je napravila njegova umetnostna miselnost. Zrasla je v osebnosti, ki v kritiki ne pozna niti prijatelja niti pisateljske avtoritete, še manj generacijo in kliko, zrasla je v osebnosti, ki kritičnih meril ne obrača po vetru. To sicer ne pomeni, da včasih o katerem pisatelju ni napovedal in povedal preveč, drugemu pa priznal premalo. Vendar je večinoma že na začetku pravilno zaslutil in opisal duhovno in artistsko moč ali nemoč, ki je spregovorila v »prvem« romanu, drami ali pesniški zbirki.

Širšo veljavo si je pridobil tudi kot domiseln in samonikel literarni teoretik. Presenetljivo strnjena je njegova definicija o treh literarnih področjih. Provokativno odmeva teza, da sistemski svetovni nazor umetniški akt prej ovira, kot pogojuje in pospešuje, in še teza, da ima umetnost svoj lastni nazor. Zaradi tega nazora Vidmar tudi ne sprejema formule *L'art pour l'art*, kakor je znana v evropski literaturi XIX. stoletja vse do Oskarja Wilda in jo nadomešča s svojo: umetnost je izpoved zaradi izpovedi, je resnica in lepota resničnosti, ne nazora, ideologije in artistskega programa. Prepričljiva je misel, da je jedro vse literature in umetnosti, tudi romantične in simbolične, realistično, da je nekaj realizma v vsaki umetnosti.

Spodbudna je nadalje misel, da je današnji literarni realizem moč poživiti s fantastiko. Poučna je ugotovitev, da uporablja vsak umetnik nekaj osrednjih besed, ki izražajo njegovo bit in vežejo v strnjeno strukturo ves njegov pisateljski kozmos. Ali pa ideja o prehodih v literarni in vsaki umetnini kot njenih strukturnih »sklepah« ali zvodih, ki jasno zrcalijo tudi notranji red umetnikove osebnosti, včasih tudi cele dobe. Izraza tip, tipizacija za razmerje osebno — splošno zvenita v njegovem estetskem pojmovanju nikalno, trdilno pa kristal, kristalizacija. Za slovenske literarne zgodovinarje je našel komaj kaj pritrtilnega; predlaga selektivno, kritično literarno zgodovino in je zadnje čase prepričan, da bi jo lahko obogatila metoda zgodovinskega materializma.

Zunaj estetskih misli je konstruktna njegova teza o kulturni vlogi malega naroda. Ta teza dopolnjuje Kardeljevo knjigo Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, saj s kulturnotvornih položajev utemeljuje zgodovinsko funkcijo malih narodov v kulturnem napredku človeštva.

In še bi si zapisal v »dnevnik«: Tu glej, kako je slovenski jezik pojmovno bogat, pogodljiv in vsepoveden, kadar ga jasen duh uporablja za glavna ali obrobna vprašanja besedne in druge umetnosti oziroma za vprašanja, na katera si išče nemeglenih odgovorov.

Franc Zadavec

Odkar spremljam njegovo delo, vidim v njem zagovornika bolj zavestnega življenja, bolj smiselnega in k človeškemu smislu obrnjenega duhovnega življenja človeka-posameznika, ljudstva, naroda, družbe in nič manj njihovih umskih in umetniških dejavnosti.

Zato je Vidmar med drugim neprizanesljiv kritik slovenskega izobraženstva, naj je še tako (kot mi vsi) ujet tudi sam v njegove tradicije, v njegovo včerajšnjo in današnjo usodo, obenem pa zavezan njegovemu socialističnemu dejanju in iskanju. Rekel bi, da je oster in pravičen sodnik, kadar nastopa zoper njegovo duhovno zanikrnost, nazadnjaško podeželsko vsevednost, protirazumsko usmerjenost, uradniško malodušnost, birokratsko dogmatičnost, nekritično oboževalstvo vsega tujega in že s tem velikega. Njegov kritični duh težko prenaša zlasti narodno in socialno nemoč, kakršno koli hlapčevanje in pripisovanje različnih norosti, ki so znamenje domače ali tuje duhovne lenobe ali družbene nebogljenosti.

Vse to velja, če ne štejejo njegove neprizanesljive kritike za zanikovanje, ampak predvsem za razumsko spodbujanje k zavestnejšemu, bolj smiselnemu in zavzetemu obravnavanju in delovanju v korist osvobajajočega se slovenskega človeka, njegovega izobraženca ali umetnika. Če se kdaj moti ali se z njim ne strinjamo, ne moremo pozabiti, da so teža let in modrosti, ki se v človeku nabira, nekaj, kar osvobaja in odpira, a tudi zapira, nekaj, kar gre spoštovati, tudi če je kdaj beseda kritike izrečena tako, da se zdi uničujoča. Zgodovina bo o vsem, kar je storil kot izrazit kritični duh v družbeni in kulturni politiki, izrekla svojo sodbo. Morebiti bo sodila o marsičem drugače, kot moremo ta trenutek mi. Ampak enega zelo verjetno ne bo mogla oceniti drugače kot mi — da je vse, kar je Vidmar v slovenskem duhovnem prostoru storil, storil scelega.

Ljubljana, 31. 8. 1975

Beno Zupančič